Эхэ найхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД УНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1995 МАЙ 30
Зунай эхин сагаагшан могой нарын 1
ВТОРНИК
гарагай 3
№ 98 (19192)
Газетын сэн Хэлсээтэ сэн.

ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ХҮДЭЛМЭРИИН ДОЛООН ХОНОГ

Худалдаа наймаанай-экономическа, эрдэмэй-техническэ болон соёлой талаар илсаанай правительствууд хоорондын Буряад—Монголой комиссиин эзлжээзүблөөн понедельниктэ эгдээ. Манай делегациие Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын эдэхи орлогшо М. А. Спасов, Монгол делегациие министр, Монголой национальна хүгжэлтын зургаанай түүлэгшэ Ч. Улаан удалаа. Хоёр үдэрэй туршада үргэлжэлхэ зүблөөн дээ-жэлэй эхин багта Буряад Республикын Президент Л. В. Потаповай Улаан-атар ошожо, хэлсээ баинанай үндэнөөр, мүн ан-лиин эхиндэ Москвада ссин болон Монголой авительствануудай тологшонор В. С. Чернордниэй болон П. Жасин документнүүдтэ гар инантай зохилдуулан хо-талын харилсаа гүнээ-рүүлхэ тухай асуудалуд зүбшэн хэлсэгдэхэ. Мүнөөдэр документдэ гар игдажа, удаань правительствануудай хоорондын комиссинуудай хүтэлбэрилэгшэд М. А. Спасов болоч Ч. Улаан пресс-конференци үнгэргэхэ.

Республикын врачнуудай Бүхэроссин нүүдэл семинар мүнөөдэр нээгдэжэ, ажуулнуудhаа hэргылхэ талаар медицинын асуудалнууд тушаа хөөрэлдөөн болохо. Эндэ hаяхана Буряад Республикын Правительствын зүблөөн дээрэ тус асуудал хаража үзэгдөөд, тэрээн тушаа слондо мэдээсэлгын хэрэгсэлнүүдтэ толилогдсо.

Июниин 1— Үхибүүдые хамгаалгын үласхоорондын үдэр. Энэ үдэр «Гэр бүлын үдэр» гэhэн нинтэ республиканска хэмжээ ябуулга үнгэргэдэхэ. Энэл үдэр хаа-хаанагүй үхибүүдэй hайндэрнүүн эмхидхэгдэхэ.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо М. А. Спасов Хүдөө ажахын болон эдеэ хоолой министерствын коллегиин үргэдхэгдэмэл зүблөөндэ хабаадаха.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо А. Н. Жильцов республикын экономическа хүгжэлтын удаан болзорой Программа хаража үзэхэ, тэрээндэ нэмэлтэ оруулха талаар министерствэнүүд болон эмхи зуургаануудай хүдэлмэри ударидаха.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Л. Ч. Нимаевагай хүтэлбэрилдэг министерствэнүүд болон эмхи зуургаануд үрдань абтаhан программа бэелүүлхэ талаар хүдэлмэрээ үргэлжэлүүлхэ Жэшээлбэл, Правительствын Президиумэй эзлжээтэ зүблөөн дээрэ 1996 ондо үнгэргэдхэ бүхэдэлхэйн Олимпиин наадануудта Буряадай спортсменүүдые бэлдэхэ тухай асуудал хаража үзэгдэхэ. Полиграфиин, ном гаргалгын hалбариие хүгжөөхэ программа бэлдэгдэжэ байна. Понедельниктэ зоологууд болон энтомологууд хашагай энцефалит үбшэнhөө hэргылхэ талаар хүдэлмэридэ хам оробо. Илангаяа Бэшүүрэй, Мухар-Шэбэрэй, Тарбагатайн аймагуудай дэбисхэр дээрэ hэргылэмжэтэй байхаар гэжэ hануулагдана.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Л. П. Табалаев Улаан-Удын аэропортын ушасхоорондын секторые үргэдхэхэ талаар хүдэлмэри хүтэлбэрилнэ. Мүн Л. П. Табалаев республикын ой модоной промышленна комплексдохи. Хяагтын аймагай промышленна предприятинуудтахи хэрэг байдалда хабаатай асуудалнуудые хаража үзэхэ. Республика дотор харгын аюулгүй байдалай талаар, үшөө тиихэдэ «Шулуутай-Түгнэ» гэhэн харгы барилга дүүргэхэ талаар асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдэхэ.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Н. А. Астапенко Россин Федерацийн Президентын 1995 оной майн 11-дэ абаhан «Бюджедтэ үмсэлэлгэнөө оруулагдаха ошые хинан шалгаха талаар хэмжээнүүд тухай» гэhэн Зарлиг бэелүүлхэ талаар нормативна акт тодорхойлгые дүүргэбэ. Тэрэ долоон хоногой туршада «Бурятводмелиорация» гэжэ барилгые онhожоруулгын эмхи зуургаанда ошожо, хөөрэлдөө эмхидхэхэ түсэбтэй. Буряад Республикада эд хэрэглэгшэдые хамгаалха талаар Программа зохёогдожо дүүрэбэ.

Долоон хоногой туршада Правительствын абаhан шиндхэбэринүүдэй хэр зэргээр бэелүүлэгдэжэ байhаниие шалгаха зорилготойгоор зарим предприятинуудболон эмхи зуургаануудта шалгалтанууд үнгэргэдхэхэ. Жэшээлбэл, Шалуутын холимол тэжээлэй заводто болон Улаан-Удэ хотын ниитын эдеэ хоолой предприятинуудта сальмонеллез үбшэнhөө hэргылхэ талаар ямар хэмжэнүүдэй абтажа байhан шалгагдаха.

Буряад Республикын Президентын болон Правительствын хэблэлэй алба.

Гол шухала асуудалаар хөөрэлдөөн

«БИДЭ ХЭНДЭШЬЕ hААЛТА ХЭЭГҮЙБДИ!..»

АСУУДАЛ: Гунга-Нимбу Бидьяевич! Манай республикын засаг түрын удамаршад лэ ехэ ябуулга хэжэ. Новосибирскын гүрэнэй университедэй Буряадай филиал гээшые Улаан-Удэдэ нээлгэhэн гээшэ ааб даа. Тээд hүүлэй үедэ дэржи Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай дээдэ hургуулиие педагогическа университет болгохо ябуулгын эхилхэдэ, эпэ хоёр hургуулиие нийлүүлхэ гэжэ хөөрэлдөөн гарана гээшэ аабза? Педагогическа университет оли болгоод, харин Новосибирскын университедэй филиалые үлөөжэ бэлэхэгүй байгаа юм гү? Энэ асуудалаар Тантай хөөрэлдэhэн гээшэ гү?

ХАРЮУ: Хэншье хөөрэлдөогүй! Россин Госкомвузай шиндхэбэри гартаа абаад, ехэл гайхааб. Наратай байтар, гэнтэ сахилгаанай буyhан шэнги юумэн болоо. Та ехэ зүб хэлэнэт. Новосибирскын университедэй филиал хэндэ hаалта хээ юм? Буряад Республикын хубүүд, басагад Улаан-Удэдөө hураад, Новосибирскын университедэй тамгатай диплом абажа байхадаа, муу аал? Сэхыень хэлэхэдэ, манай филиал эрдэм-шэнжэлгдээ хүдэлхэ. эрдэмдэ hаhаяа зорюулхаар зориhон мэргэжэлтэдые бэлдэжэ гаргаха ёhотой юм.

Тиигээд Ази түбидэ оршодог энэ hургуулиие дэлхэйн томо университедhөө дутуугүй болгохо гэжэ hаhан ехэ ябуулга хэжэ байhан зомди. Хэлэhэнээ тодорхойлбол, нимэ юм даа. Бельгиин Левинэй католическа университедтэй хэлсээ баталанхайбди. Энэмнай 570 жэлэй түүхэтэй hургуули бшуу даа.

Европын арадуудай хэлэ үзэдэг түб, эрхим hайн юристнүүдые бэлдэдэг. Компьютерна класс манда бии болгожо үгэхэ. Тэрэнь тон hайн түхеэрэлгэтэй байха. Мүн баhа Фридрих Шиллерэй нэрэмжэтэ Пенын университедтэй баhал холбоотойбди. Тэндэ менеджментнүүд бэлдэгдэдэг. Европын эрхим түрүү 30 университедые нэгэдүүлдэг холбоон бии юм. Ородоор хэлэбэл, тэрэмнай «Европейский союз университетов» гэжэ нэрэтэй юм. Бээ бэетээ харилсажа, гол шухала асуудалнуудаа сугтаа шиидхэхэ зорилго табигдадаг.

АСУУДАЛ: Олон зуун жэлэй түүхэтэй университедүүд нилээн ехэ дүй дүршэлтэй болоhон байгаа бэзэ...

ХАРЮУ: Тон зүб. Халажа абаад, өөрынгөө университедэй ажалда нэбтэрүүлхэ юумэ байха. Компьютерна класс өөhэдынгөө зөөреэр эмхидхэжэ үгэхэ гэжэ дээрэ хэлээ hэм. Тиихэдэ манда мэргэжэлтэ экологууд үгы бшуу даа. Экологи гэхэ гү, али оршон тойронхи байгаалийа арашалха, сахиха тухай олон жэлдэ шашалжал байлагбди. Тээд энэ гэжэ хургаяа даважа тоолохоор юумэн үсөөч. Манай филиалда орон дэлхэйе үзэдэг, шудалдаг факультедтэ экологическа эрдэм олгохо тусхай таhаг байгуулхаар түсэблэhэн зомди. Экологи гээшэмнай гүн ехэ эрдэм гээшэ ха юм. Нимэ эрдэм гүнзэгыгөөр шудалhан мэргэжэлтэд нагаад эхэ байгаалийа сахихаб, юун хэгдэхэ ёhотойб гэжэ hайн мэдэхэ байха бэшэ гү?

АСУУДАЛ: Европын университедүүдтэй холбоо байгуулаат. Харин Ази түбидэмнай баhал ехэ унизерситедүүд биил гээшэ ааб даа?

ХАРЮУ: Бии даа. Бидэ Хитадай, онсолбол, Чаньшуниин университедтэй холбоотой болонхойбди. Мүн Япониин императорска университедтэй холбоотойбди

АСУУДАЛ: Эдэ томо университедүүд Новосибирскын университедэй филиалда экономическа туhаламжа үзүүлхэ байгаа юм алтай? Би Танине зүб ойлгоо гүб?

ХАРЮУ: Тон зүб ойлгоот. Студентнүүдэз, жэшээнь, Левинэй католическа университедтэ стажировко гарахыень эльгээхээр түсэблэнхэйбди. Тэдэмнай тэндэ имагтал хэлэнүүдые шудалхаа бэшэ, үшөө орон нютагайнь географическа шэнжые, экономикыень үзэлсэхэ болоно бшуу.

АСУУДАЛ: Танай филиалай бии болоходо багшанарые олохо хэрэг гараа hэн бэзэ. Хэды багшанар Танай филиалда мүнөө ажаллана гээшэб?

ХАРЮУ: 120 гаран хүн. Тэдэнэй хори шахуунь өөhэдтэмнай хүдэлхөөр абтаhан штатна багшанар. 30-аадынь БГПИ-гэй, технологическа университедэй. Хүдөө ажахын академиин багшанар. Далаадынь — БНЦ-гэй эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэд.

АСУУДАЛ: БГПИ-е университет болгоод, Танай филиалтай нэгэдүүлхэ гэhэн үүсхэл хэнhээ эхитэй ааб?

ХАРЮУ: БГПИ-гэй ректор Степан Владимирович Калмыковой ябуулга гээшэл даа.

АСУУДАЛ: Хоёр ехэ hургуулиие нэгэдүүлхэ гэhэн бодолые Та дэмжэнэгүй гээшэ аабзат даа...

ХАРЮУ: Би дэмжэнэгүйб. Багшанарые бэлдэхэ шэглэлтэй университедэй байгуулагдахада. Новосибирскын университедэй филиал ямаршье hаалта хэхэгүй hэн. Бээ бээ дэмжээд, бээ бэедэ туhалаад, эзргэ оршохо арга бии бшуу даа! Юрэдөөл, бидэ хэндэшье hаалта хэхэгүйбди.

КОРРЕСПОНДЕНТ: hайнта даа, Гунга-Нимбу Бидьяевич! Ажалдатнай амжалта хүсэнэб.

Ц. ДОНДОГОЙ хөөрэлдэбэ.

Хабарай тарилга—95

МҮНДЭГЭРЭЙ ОРОЙДО

Репортаж

Дээгүүрээ абар-табар модотой, хойто тээ зорюута мүлижэрхидэл, мүндэгэр түбээнүүд hаанаhаа, Оронго голой hөhээ эхилээд, саашаа Гаута нуур туласа hубарин юйлдоно. Эгээл эдэ гүнүүдэй ара-үбэрөөр Сэгын аймагай таряашадай захынуудай—Кировэй нэмжэтэ нэгэдэлэй, Жаргатын эблэлэй болон Ленэй нэрэмжэтэ колхозой тарялангууд оршодог.

Харганаа тосхонhоо баун-урагшаа гараад, полудай хоорондуур гэдирон hоhон харгы дахажа, үнгүбээ өөдэ үгсэhөөр, ойдонь шахуу хүрэхэдэмнүүдэл вагонхоной хаада хэдэн трактор, сеялка анзаhан, гэхэ мэтэ техэ харагдаба. Эндэнь гатулгатай гал дээрэ тон соо эдеэн шанагдажа, а уняар, уурал баална. Ортаа шанага бариhан тошон эхэнэр хажуугаарнь юөгүй эрьелдэнэ, сайгаа лзеэ худхана, hамарна. Үдэл вагонхон соонь гонор стол табиатай, дээрэнь а, табаг, халбага, зүhэгэн хилээмэн обоо-хүбөө агдана.

— Үдын хоол бариха хадүтэлөө. Иигээд зомнай ариhаар ерэхэ даа. Отдениие эрхилэгшэ Батор ржиевич Очиров энэ бриые өөрөө хүтэлбэрилдэг. Нэгэ трактор эбдэрэзд, эгтэй юумыень бэдэржэ, МТМ руу ошонхой,— тогоошон Валентина Иконсуруновна Мункуэ хэлэнэ.

Үндэгэр гэжэ энэ үндэр бэгэй ойдhоо хойшоо хада, алар холо хүрэтэ да болон Доодо-Бүхэнүүд, Харганаагай, Олзооной энхы үргэн сабшалан, тэдэнэй саагуур түгдэhэн хара-ногоон ой отой хада үуланууд альдээрэ байhандал үзэг. Тэдэ хаданудай саан сайhан ойнууд тээhээ хин хүйтэн амисхал асарал гэнэ. Гүбээгэй ара доро хормойдонь хүэр. Хяагта — Улааные холбоhон дардам хартуласа хүү шахуу хахатай харална.

Паряашадай ажахынуудай овэй нэрэмжэтэ нэгэдэн турбан отделениинехэнтаряалан энэл гүбээгэй үбэрөөр оршоно.

Тэрэ үдэр хэрын станда ын хоол бариглын үедэ хи нэгэдэхи отделениие илэгшэ Б. Д. Очировтай рай тарилгын хүдэлмэриин хэр ябуулагдажа байhан тухай хөөрэлдөө hэмди.

— Эртын ороойото ургамалнуудые тарижа дүүргэбди. Тариха газарнайшье багашаг байгаа. Юуб гэхэдэ, манай отделенидэ 20 шахуу айл гүйсэд бээ даа hан фермерэй ажахынууд боложо амнараа гараад, бүхы тарялангаймнай хахадынь шахуу тэдээндэ үгтэнхэй. Тиимэhээ байгша ондо бидэ 200 гектартал хара таряа тарибабди. Тиихэдэ ерэхэ жэлэй хабар эртын тарилга хэхэдэмнай хэрэгтэй 250 гектар паар хахалаабди. Иигээд хэды хоногhоо тэжэлэй холимол ургамалнуудые—обёос, хара ороо-hо, шэннисэ гэхэ мэтые тарижа эхилхэмнай. 300 гектарта сэбэр паар дээрэ тэдэнээ тарихабди, — гэжэ Батор Доржиевич хөөрэнэ.

— Танай хэлэhэнhээ ойлгоходо, энэ жэлдэ бүхы ургамалнуудаа гол түлэб сэбэр паар дээрэ тарихатнай гү? —гэжэ асуубаб.

— Тиигэхэмнай. Манай эндэхи тогтуурингүй уларилтай, халтад гэхэдээ хабар, зуниинь гандуу байдаг, үрэжэлөөршье hүрхэй hайн бэшэ газарта сэбэр паар лэ барагг ургаса үгэхэ байна. Энээн дээрэhээ мүнөө жэлдэ ороohото ургамалнуудые багашаг газарташье hаань, имагтал сэбэр паар дээрэ тарижа, найдамтай ургаса абахын түлөө оролдохо гэжэ шиидээбди. Урда жэлнүүдтэ яhала ехэ тарялан дээрэ тарилга хээд, гектарай ойдоол 6—7 центнер, зарримдаа 4—5 центнершье ургаса абадаг hэмди. Тиигэжэ хэды ехэл ажал, хүсэн, зөөри хэрэгсэл дэмы гаргашалагдадаг байгааб. Мүнөө дэлгүүрэй харилсаанай үедэ шэнгэн түлишэ, тоhодолгын хэрэгсэл, тарилгын үрэhэн гэхэ мэтые туйлай үнэтэй болошоод байхада, урдынхидал тиигэжэ байха сагнай hалаа,— гэжэ Б. Д. Очиров хэлэнэ.

Саашань энэ отделенидэ хабарай тарилгын гол хүдэлмэри бэе дээрээ даагаад гаргажа байhан механизаторнуудтай танилсабабди. Эндэ онсолон хэлэхэ юумэн гэхэдэ, үсөөхэн хүнүүдhээ бүридэhэн бригада яhала ехэ юумэ хэжэ байна гэхэр. Жэшээнь, олохон жэлдэ «булад хүлэгай» жолоо бариhан дүршэлтэй трактористнар Роман Владимирович Цыбикжапов, Николай Иванович Михалев гэгшэд ДТ-75 түхэлэй тракторнуудаар, Баяр Доржиевич Очиров, Баяр Баторович Цыденов гэгшэд МТЗ түхэлэй тракторнуудаар хабар эртэнhээ эхилээд мүнөө хүрэтэр сэбэр паар культиваторaар элдүүрилнэ, газар хахална. Юрэдөөл, тэдэнэй үрэhэнэй таригдаха газарые бэлдэдэг зон гээшэ.

Тиихэдэнь баhал үнихэнэй механизатор Валерий Ганжурович Доржиев ДТ-75 түхэлэй тракторта 2 холбоо сеялкэ шагтагалаад, бүхы эртын тарилгые гансаараа хэжэ гараа. Тэрэнэй хажуудa сеялкэшэдээр залуу хүбүүд Чингис Ганжуров, Аламжа Будаев гэгшэд хүдэлдэг.

— Урдынхидал трактор болон бусад техникэ олоор үгэжэ hайн. Тэрэнь тон hайн түхеэрэлгэтэй байха. Мүн баhа Фридрих Шиллерэй нэрэмжэтэ Пенын университедтэй баhал холбоотойбди. Тэндэ менеджментнүүд бэлдэгдэдэг. Европын эрхим түрүү 30 университедые нэгэдүүлдэг холбоон бии юм. Ородоор хэлэбэл, тэрэмнай «Европейский союз университетов» гэжэ нэрэтэй юм. Бээ бэетээ харилсажа, гол шухала асуудалнуудаа сугтаа шиидхэхэ зорилго табигдадаг.

АСУУДАЛ: Олон зуун жэлэй түүхэтэй университедүүд нилээн ехэ дүй дүршэлтэй болоhон байгаа бэзэ...

ХАРЮУ: Тон зүб. Халажа абаад, өөрынгөө университедэй ажалда нэбтэрүүлхэ юумэ байха. Компьютерна класс өөhэдынгөө зөөреэр эмхидхэжэ үгэхэ гэжэ дээрэ хэлээ hэм. Тиихэдэ манда мэргэжэлтэ экологууд үгы бшуу даа. Экологи гэхэ гү, али оршон тойронхи байгаалийа арашалха, сахиха тухай олон жэлдэ шашалжал байлагбди. Тээд энэ гэжэ хургаяа даважа тоолохоор юумэн үсөөч. Манай филиалда орон дэлхэйе үзэдэг, шудалдаг факультедтэ экологическа эрдэм олгохо тусхай таhаг байгуулхаар түсэблэhэн зомди. Экологи гээшэмнай гүн ехэ эрдэм гээшэ ха юм. Нимэ эрдэм гүнзэгыгөөр шудалhан мэргэжэлтэд нагаад эхэ байгаалийа сахихаб, юун хэгдэхэ ёhотойб гэжэ hайн мэдэхэ байха бэшэ гү?

АСУУДАЛ: Европын университедүүдтэй холбоо байгуулаат. Харин Ази түбидэмнай баhал ехэ унизерситедүүд биил гээшэ ааб даа?

ХАРЮУ: Бии даа. Бидэ Хитадай, онсолбол, Чаньшуниин университедтэй холбоотой болонхойбди. Мүн Япониин императорска университедтэй холбоотойбди

АСУУДАЛ: Эдэ томо университедүүд Новосибирскын университедэй филиалда экономическа туhаламжа үзүүлхэ байгаа юм алтай? Би Танине зүб ойлгоо гүб?

ХАРЮУ: Тон зүб ойлгоот. Студентнүүдэз, жэшээнь, Левинэй католическа университедтэ стажировко гарахыень эльгээхээр түсэблэнхэйбди. Тэдэмнай тэндэ имагтал хэлэнүүдые шудалхаа бэшэ, үшөө орон нютагайнь географическа шэнжые, экономикыень үзэлсэхэ болоно бшуу.

АСУУДАЛ: Танай филиалай бии болоходо багшанарые олохо хэрэг гараа hэн бэзэ. Хэды багшанар Танай филиалда мүнөө ажаллана гээшэб?

ХАРЮУ: 120 гаран хүн. Тэдэнэй хори шахуунь өөhэдтэмнай хүдэлхөөр абтаhан штатна багшанар. 30-аадынь БГПИ-гэй, технологическа университедэй. Хүдөө ажахын академиин багшанар. Далаадынь — БНЦ-гэй эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэд.

АСУУДАЛ: БГПИ-е университет болгоод, Танай филиалтай нэгэдүүлхэ гэhэн үүсхэл хэнhээ эхитэй ааб?

ХАРЮУ: БГПИ-гэй ректор Степан Владимирович Калмыковой ябуулга гээшэл даа.

АСУУДАЛ: Хоёр ехэ hургуулиие нэгэдүүлхэ гэhэн бодолые Та дэмжэнэгүй гээшэ аабзат даа...

ХАРЮУ: Би дэмжэнэгүйб. Багшанарые бэлдэхэ шэглэлтэй университедэй байгуулагдахада. Новосибирскын университедэй филиал ямаршье hаалта хэхэгүй hэн. Бээ бээ дэмжээд, бээ бэедэ туhалаад, эзргэ оршохо арга бии бшуу даа! Юрэдөөл, бидэ хэндэшье hаалта хэхэгүйбди.

КОРРЕСПОНДЕНТ: hайнта даа, Гунга-Нимбу Бидьяевич! Ажалдатнай амжалта хүсэнэб.

Ц. ДОНДОГОЙ хөөрэлдэбэ.

Хүндэтэ нэрэ зэргэнүүд

Хүгжэмэй hуралсалай талаар габьяатай байhанайнь түлөө Буряад Республикын Президент 1995 оной майн 12-ой Зарлигаар П. И. Чайковскийн нэрэмжэтэ Улаан-Удын хүгжэмэй колледжын багшанарта **«Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ»** гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгохо гэбэл:

Абашеева Людмила Ивановнада — хүгжэмэй теориин багша.

Боржонова Тамара Ардановнада — хүгжэмэй теориин багша.

Гуруева Цындэжаб Добчиновнада — чанзын классай багша.

* * *

Ниитын гурим сахилгада габьяатай байhанайнь, үни удаан саг соо оролдосотойгоор хүдэлмэрилhэнэйнь түлөө 1995 оной майн 12-ой Зарлигаар Буряад Республикын Президент 1995 оной майн 12-ой Зарлигаар Буряад Республикын Дотоодын хэрэгүүдэй министерствын министрэй орлогшо **Сергеев** Владимир Ивановичта **«Буряад Республикын габьяата юрист»** гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгохо.

* * *

Республикын эрдэмэй кадрнуудые бэлдэхэ талаар габьяатай байhанайнь түлөө Буряад Республикын Президент 1995 оной майн 12-ой Зарлигаар Эдеэ хоолой үйлэдбэриин Москвагай академиин профессор, техническэ эрдэмэй доктор **Егоров** Глеб Александровичта **«Буряад Республикын эрдэмэй габьята ажал ябуулагша»** гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгохо.

* * *

Дээдэ гарай мэргэжэлтэдые бэлдэлгэдэ габьяатай байhанайнь, үни удаань саг соо оролдосотойгоор хүдэлмэрилhэнэйнь түлөө 1995 оной майн 12-ой Зарлигаар Зүүн Сибириин гүрэнэй технологическа университедэй доцент **Санжиева** Мария Дугаровнада **«Буряад Республикын эрдэм hуралсалай габьята хүдэлмэрилэгшэ»** гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгохо.

* * *

Дорohоо ургажа ябаа залуу үетэнние хүмүүжүүлгэ ба hургалгада габьяатай байhанайнь түлөө Буряад Республикын Президент 1995 оной апрелиин 28-най Зарлигаар Улаан-Удэ хотын Республиканска үндэhэн буряад 1-дэхи лицей-интернадай директор **Санжиева** Шираб-Жалсан Батуевичта, **«Буряад Республикын эрдэм hуралсалай габьята хүдэлмэрилэгшэ»** гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгохо.

УНШАГТЫ. ТАНИЛСАГТЫ:

2-дохи нюурта. «Уншагшад дурадхана, зүбшэнэ, шүүмжэлнэ»— нимэ нинтэ гаршаг доро hарадаа нэгэ удаа гараша байдаг бэшэгүүдэй заншалта хуудаhан.

3-дахи нюурта. Театр. Д. Очиров: «Арадай баатар Абай Гэсэр хаан». Хүн бүе саг. Б. Ганжуров: «Доктор Цыбыктаров».

4-дэхи нюурта. Түрэл нютагаймнай түүхэhээ. Ц. Гонгоров: «Соёлой, эрдэмэй гуламта». Агуу Илалтын 50 жэл. С. Содномова: «Нютагтаа үлэгшэдэй баатаршалга». Зүhаландаа газарай эдеэ ургуулагшадта. Туhатай зүбшэлнүүдые В. Токтохоева хэблэлдэ бэлдэбэ. Уншаа, дуулаа hэн гүт?

АША ТУhАТАЙ УУЛЗАЛГАНУУД

Худалдаа наймаанай-экономическа, эрдэмэй техническэ болон соёлой харилсаануудай талаар Буряадай болон Монголой правительстванууд хоорондын ээлжээтэ III зүблөөн майн 29-дэ Улаан-Удэдэ хүдэлмэрээ эхилбэ.

Монголой делегациие министр, национальна хүгжэлтын Гүрэнэй департаментын түрүүлэгшэ Ч. Улаан хүтэлбэрилөө.

Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо М. А. Спасовай ударидаhан комиссиин түридэлдэ Буряад Республикын экономикын министрэй нэгэдэхи орлогшо Э. М. Елаев, худалдаа-наймаанай, нөөсэнүүдэй болон регионууд хоорондын холбоо барисаанай талаар Гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ В. Ц. Дамбаин, Улаан-Удын мяханай комбинадай директор В. И. Каниболоцкий болон бусад ороо.

ТҮБЭДЭЙ ҮДЭРНҮҮД —БУРЯАД ОРОНДО

Найгша хабар манай республикада байгуулагдан hайн дуранай ниитын эмхи—Түбэдэй нүдэй бүлгэм эдэ үдэрнүүдтэ түбэд соёлой үдэрдые Улаан-Удэдэ үнгэргэжэ байна. Эдэ үдэрнүд Гэгээн хотогто Далай-ламын түрэhөөр 60 наанай ойдо зорюулагдана. Хэмжээ ябуулгадынь hарын туршада үргэлжэлхэ.

Майн 26-да Гусиноозерск хотодо, бурхан бүдэг мэдээжэ буряад зурааша Данзан Дондобой түрэhэн тоонто нютагта, зурагуудайнь выставкэ нээгдэбэ.

Майн 30-да 14 сагта филармониин зал соо ад соёлой үдэрнүүд нээгдэжэ, Далай-ламын наанай түлөөлэгшэ Джампа Тинлэй хабаадаха. Hүүлээрнь «Байгал» ансамблиин дуушад маани, мэгзэм, магтаалнуудые аянгалуулан гүйсэдхэхэ.

Майн 31-дэ 15 сагта Үндэhэтэнэй номой санда эрдэмтэд, уран зохёолшод, урилгаар республикадамнай ажаhуудаг түбэдүүдэй хабаадалгатайгаар «дүхэриг шэрээгэй» хөөрэлдөөн болохо. Мүн эндэ Түбэд тухай фотовыставкэ, номой выставкэ, урданай буряад маягаар Даша-Нима Дугаровай шабинарай бүтээhэн бурханай зурагууд дэлгээгдэхэ.

Буряадай радиотелекомпани энэ үедэ түбэд дуу, хүгжэм дамжуулха, Түбэд тухай фильмүудые харуулха. Бүлгэмэй эдэбхитэд Түбэд тухай хөөрэхэ.

Июниин 11-дэ Хэжэнгын дасанай шэнэ согшон сүмэ арамнайлагдаха. Июниин 24-дэ Асагадай дасанай байгуулагдаhаар 170 жэлэй ой тэмдэглэгдэхэ. Гэсэр тухай үльгэрэй 1000 жэлэй ойн баярай хэмжээн соо июниин 30-да Гэсэрэй хүшөөгэй hуури табигдаха.

Бүлгэмэй худэлмэридэ туhалха гэбэл, хандируудаа нимэ хаягаар оруулжа болохо: **р/с 002700855 в БД Мосбизнесбанка, МФО 107011, к/с 700161566 в Национальном банке Бурятии, МФО 107000.**

ТҮБЭДЭЙ НҮХЭДЭЙ БҮЛГЭМ.

ФЕРМЕРНҮҮДТЭ ЯМАР ГЭЭШЭБ?

Мүнөө одоол ойлгогдосогүй саг хүрэжэ ерэнхэй. Манай орон дотор гурбадахи жэлээ хүбилалта боложе байна. Ажахы эрхилхэ бүхы гуримууд һэлгэгдэжэ, ондоо болгогдохонь гэжэ би түрүүн һанаһан байгаа хүм. Харин мүнөө болоходо, стратегическэ болон тактическа талаар айхабтар олон алдуу эндүүнүүд гаргагдаа. Гүрэн түрэһөө эхилээд, манай республикын дээдэ нөёд хүрэтэр түргэн түүхэй шиидхэбэринүүдые абажа, һая болотор бата бэхи байһан колхоз, совхозуудые һалгажа, һандаргаажа хаяа. Энээн тушаа хэниинь зүб, хэниинь бурууб гэһэн тоосолдоон эрдэмтэдэй, хүдөө ажахын мэргэжэлтэдэй дуулда болоһоор гандаа. Тараагдаһан колхозуудай, совхозуудай үйлэдбэриин баазанууд дээрэ таряашадай. Фермернүүдэй ажахынуудай байгуулагдаһые хүн бүхэн мэдэнэ ёһотой.

Фермернүүд түшаа ганса энэ жэлдэ хөөрэлдөө үүсхэнэ бэшэбди. Шэнэ хэрэг эрхилхэ гээшэ түрүүшын ондо тиимэ бэлэн бэшэ юм ааб даа. Нэгэ нимэ жэшээ дээрэ тогтоһуу. Клеткэ соо үнэгэдые баридаг болобо гэлэйт. Үдэртэ хөөр дахин клеткэ соо һоонь гаргажа, үдэшэ үглөө хөөр эдеэлүүлнэт. Нэгэ сэлмэг һайхан үдэр газаашань табибат. Юун болохо байнаб? Газаашаа гарахан үнэгэд нэн түрүүн ой тэшэ гүйхэгүй, харин гэр тойроноо үлөөд, үдэшэ, үглөөнэйнгөө эдеэгээ эрихэлдаа. Энэмнай эрдэмэй ёноор условно рефлекстэй болоо гээшэ. Хэрбээ үнэгэн ой соо шандага гү, али ондоо багахан амитаниие барижа эдеһаа, клеткэ руугаа һөөргөө заяандаашье орохогүй. Ой соогоо ябаһаниинь дээрэ гэжэ тоолохол даа. Фермернүүдэй байдалынь баһал тиимэрхүү гэжэ хэлэхэеэ һананаб. Фермернүүдые үнэгэнтэй жэшэһыемни, намтай сүг хүдэлдэг миниий нүхэдни хүлисэнэ бээ.

Хэдэн арбаад жэл соо хүдэлхэдөө, гүрэн түрэһөө юумэ эрижэ һурашоодби. Жэшээ болгон хэлэбэл, хонишон һүрэгөө адуулхадаа, тажаал «тухай ороидоошье һанаата болодоггүй байгаа. Үбһэ, һолоомо, талха таряанай зүйл саг соонь асарха гэжэ тэрэ мэдэнэ бшуу. Хонишоной гарыень, хонидой байрыень барижа үгэхэ байна. Гансал ши һайнаар, архи тамхи уунгүйгээ хүдэлжэ мэдэ, салин хүлһэниинь саг соогоо түлэгдэхэ гэжэ ажахын нөёдынь хэлэхэл даа. Ондоогоор тайлбарилбал, малшадта ажал хэхэ хэрэгтэнь һайн эрхэ байдалай байгуулагдадаг байһаниинь ойлгосотой.

Харин мүнөө... Мүнөөнэй фермер гээшэ өөрөө зоотехник, бухгалтер, ветеринар, агроном байха уялгатай юм. Тэрээнһээ гадна фермер өөрынгөө хүсөөр тэжээл бэлэдхэхэдээ, нюдэ балай бэшэ, харин гарзада орохогүйгөөр һайсахан тооложо үзөөд, тэрэнээ нөөсэлхэ ёһотой болоно. Мүнөө үеын фермер банкын хэрэгүүдые һайн мэдэхэ хүн байха ушартай. Юрэдөөл, түхэриг бухэнэйнгөө сэн гээшые һайн мэдэхэ, бөөе даажа гараһан өөрөн байха ёһотой.

Москва хото ганса бариглаа бэшэ ааб даа. Түрүүшын ондо манда бүлтандамнай хүндэхэн. Орон дотор, мүн манай республика соошье һаял түрүүшын «хүл дээрээ» гаража байһан фермерүүд бии боложе байна. Таряашанай үхаан бодолыень жэлэй туршада ондоо болгон хүбилгажа шадахагүйш. Хэдэн арбаад жэл соо бии байнан гурим, заншал гэхэ мэтые хүбилгахань угаа хүшэр ааб даа. Саашадаа сагнай эдэ бүгэдые абана бөөэ. Үсэгэлдэрэй колхозниной абаһаар шэнэ ондоо эрхэ байдалда хүдэлхэдэнь хүндэ байһаниинь ойлгосотой. Энээндэ саг баһал хэрэгтэй.

Фермер гээшэ мэргэжэлтэдэй бүхы олон тоото асуудалнуудые шиидхэхэ тухайнь би дээрэ тогтожо хэлээ һэм. Энэ талаар Хурамшада бухгалтернуудые бэлдэхэ күрөө нөөжэ, хэдэн фермернүүдые һургаһан байнабди. Байгша ондо арга боломжоороо агрономуудай, зоотехнигүүдэй курсануудые эмхидхэхээр түсөблэнэбди.

Тиихэдэ фермер бүхэн үшөө трактор, машина жолоодожо шадахагүй байна. Жэлэй эхиндэ үнгэргэдэһэн АКХОР-ой республиканска эүблөөн дээрэ энэ асуудал табигдахадаа, аймаг бүхэндэ урданай МТС шэнги адлирхүү эмхинүүдые байгуулха туша хөөрэлдөөн болоо һэн. Иимэрхүү эмхинүүд мүнөө үедэ аргагүй хэрэгтэй. Фермернүүдэй трактор, машинанүүдые техническэ талаар хангаха хэрэг баһал шиидхэгдэхэ ёһотой. Юрэдөөл, түрүүшынгээ алхамнуудые хэжэ ябаһан фермернүүдтэ хэрэгтэй юумэниинь угаа олон ааб даа.

Гүрэнэй талаһаа манай аймагай фермернүүд мүнгэ зөөриин талаар яһала урьһаламжа абадаг. Гильбэрын фермернүүд огородой эдеэ, ороойото ургамалнуудые, хартаабха тарижа ургуулдаг юм. Эдэнэртэ үрэһэн дуталдана. Тоно, түлишын материал, минеральна үтэгжүүлгэ гэжэ ороидоошье байхагүй. Эндэ манай республикын Правительствааа бодото түһаламжа хэрэгтэй.

С. ГОМБОЕВ.

Иволгын аймагай тэргэшэд 1 болон фермернүүдэй ажахынуудэй эблэлэй түрүүлэгшэ.

АНХАРААГҮЙДЭ АРГАГҮЙ

Таряашадай ажахынуудай Түнхэнэй нэгэдэлэй Могой-Горхоной һүүгэ һаалиин фермэ бүри баяхан болотор үрэ дүнгүүдээрээ ганса аймаг соогоо бэшэ, мүн республикэ дотороо суурхадаг байһан. Эндэхи олохон һаалишад жэл соо үнеэн бүриһоо 3000 килограммнаа дээшэшье һүүгаажа абадаг һэн.

Тэрэ үедэ эндэ 300-гаад үнеэн тоологдодог байгаа. Эндэ 15—17 һаалишад хүдэлдэг бэлэй. Фермэ дээрэнь улаан булан, столово, бишыхан магазин, здравпункт хүдэлдэг бэлэй.

Мүнөө тэндэ байдалынь тад ондоогоор хубиланхай. Үнеэд болон тугалнуудынь нилээд үсөөрөө. Үнеэдэй байдаг хөөр байрань ашаглагдахаяа болинхой. Байһан үнеэдынь туранхай. Үбһэ тэжээлэй хомордоһон дээрэнээ силос, үбһэ, һолоомоо бата багаханаар үгэнэ. Үнеэдтэ талха таряанай зүйл үгтэнэгүй.

Фермын тоо бүридхэгшэ Л. П. Голышевагай хөөрэһөөр эндэ мүнөө 128 үнеэд тоологдоно. Һарын эхинэй байдалаар коллектив үдэртэ 200-аад килограмм гэхэ гү, али үнеэн бүриһөө 2 килограмм һүү һаана. Малшадта анхаралшье хандуулагдадаг байгаа. Мүнөө тэрэнь огто мартагданхай. Нёдондо жэлэй август һараһаа салин хүлһэеэ абанагүй. Гурил, саахэр болон бусад зүйлнүүдээр салин хүлһиень түлэхэдэ малшад дуратай байна. Мүнөө эндэ бүүлхэ хилээмэнэй сэн 1900 түхэриг хүрэнхэй. Мүнгэн байхагүй. Нимэ ушарта яаха болоноб?

Нэгэдэлэй тоосоото-һуншалтын суглаан һаяхан боложе үнгэрбэ. Шэнэ түрүүлэгшэ һунгагдаба. Нэгэдэлэй хүтэлбэрилэгшэдэй энэ фермын байдалда анхарха тедорхой хэмжээ абаха байһандань найдая.

Б. ШАГЖИЕВ.

Үншагшад зүбшэнэ, дурадхана, шүүмжэлнэ

Улаан-Удэ хотын зонине һүү болон, һүнэй зүйлнүүдээр хангаха асуудал удэр бүхэндэ орёо боложол байна. Эндэ-тэндэ худөөһөө асарагдаһан-һүн наймаалагдана. Харин хотын һүнэй комбинат магазиннуудта һү мүртэйгөөр эльгээхээ болинхой. Өөһэдынгөө мэдэлэй магазиндаа, мүн киоскнуудтаа һү болон һүнэй зүйлнүүдые эльгээжэ худалдадаг заншалтай байха [illegible] байшан соо түхеэрэгдэнэн «Һүн» гэжэ нэрлэгдэнэн киоскдо худэлдэг наймаалагша Г. И. Немчиноватай Буряадай багшанарай дээдэ һургуулиин 2-дохи курсын оюутан Дыжит Дылыхова хөөрэлдэбэ.

— Галина Ивановна, киоскдо наймаалагша болохынгоо урда тээнь хаана хүдэлжэ байһамта?

— Хотын һүнэй комбинадай цехтэ ажалладаг һэм. Хото шадарай ажахынуудһаа һүнэй багаар абтадаг болоходонь, миниий худэлжэ байһан цех хаагдаа. Тиихэдэнь ажалгүй болохомни гэжэ ехэтэ айгааб. Комбинадай хүтэлбэрилэгшэд, миниий байдалые зүбөөр ойлгожо, киоскдо һү наймаалхыемни дурадхаа бэлэй. Энэ дурадхалыень би дуратайгаар хүлеэн абааб. Мүнөө ажалгүй болоод, үхи хүүгэдээ яагаад тэжээхэбши? Анхан би һү бүйлуулдаг цехтэ мастераар худэлһэн хүм.

— Танай киоскдо һүн үдэр бүхэндэ асарагдана гээшэ гү?

— Тингэнэ. Комбинаднай ооһэдынгоо автотранспортаар һү болон һүнэй продукциуудые үдэртэ хоёр дахаа Москва хотые хамгаалаһаа, Москвааһаа урагшаа. Тула хото шадарай хатуу байдаануудта ото хабаадаа. 1943 оной Курска дүхэриг шанга тулалдаанда хабаадажа, дайсанай танкнуудые болон сэрэгшэдые олоор хүдалсаһанайнгаа түлөө. Улаан Одоной орденоор шагнагдаа бэлэй.

Нэгэдэхи Украинска фронтын бүридэлдэ орожо, Днепр мүрэниие гаталан, Киев хото абалсаһанайнгаа түлөө, Улаан Одоной хөөрдохи орденто хүргэбэ. Беруун Украиные сүлөөлэлсөөд, саашадаа Польшын газараар байлдаһаар, Германиин Дрезден хото шадарай шанга тулалдаанай үедэ зүүн хүлөөехээр шархатежа, аргалуулалтын гаварта Иналтын үдэрые уттаба.

Эдэ ехэ байлдаануудта баатарлигаар хабаадалсаһанайнгаа түлөө, Виктор Васильевич Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын дайнай 1-дохи болон 2-дохи шатын орденуудаар, Улаан Одоной хөөр орденоор, «Шэн зоригой түлөө», «Дайшалхы габьяагай түлөө» болон бусад олон медальнуудаар шагнагдаһан намтартай.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай инвалид Виктор Васильевич 1946 ондо Улаан-Удаа ерэхэр ойн ажахын зургаануудта болон бусад газарта хүдэлөө. Зүүн Сибириин технологическа институдай бариглын факультет дүүргэжэ, инженер мэргэжэлтэй болоһон юм.

Улааниь 15 жэлэй туршада Буряадай Эрдэмэй түбэй ажахын инженерээр ажаллажа байһанаа, 1974 ондо пенсидэ гараа. Мүнөө Агууехэ Эсэгэн дайнай дүүрэһөөр 50 жэлэй сие хурьгэ, басагаи болон зээнэрээрээ суг уттажа байна.

Д. ДОРЖИИН.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: В. Богданов.

Авторай фото.

Манай хөөрэлдөөн

ХААНАШЬЕ ХҮДЭЛХЭ БААТАЙ БОЛОНОБДИ

БААТАР СЭРЭГШЭ

Агууехэ Эсэгэн дайнай дүүрэһөөр табин жэлэй ойн баяртай дашарамдуулан, байлдаагаар һэгэ гаралсаһан баатарлиг сэрэгшэ Виктор Васильевич Богдановай дайшалхы зам тухай тобшооршье һаань хөөрэхэ ехэ хүсэлтэйб.

Виктор Васильевич Захаамнай аймагай Ярхай бүлэг гэжэ нютагта 1919 ондо шанга шадалтай айлай бүлэдэ түрэһэн байна. Нютагайнгаа һүргуулиин табан класс түгэсхөөд байхадань, гушаад онуудай ехэ хубилалтанууд болобо. Арбан зургаатай хүбүүн 1935 ондо Улаан-Удэ ерэжэ, ПВЗ-гэй бариглада ажаллаба. Хоёр жэл болоод байхада, 1937 ондо Улаан Сэрэгэ абтажа, Дагуурай талаар, Монгол Уласай Баян-Түмэн (Чойбалсан) хотодо алба хэбэ.

1939 ондо ахалагша сержант зэргэтэй 45 миллиметрэй даагаи буутай отделениин командираар Халхын голой дайнда хабаадажа, «Шэн зоригой түлөө» медальнар шагнагдаба. 1940 онһоо 1941 оной февраль хүртэтэр Саратов хотын сэрэгэй артиллериин һургуулида һуража, лейтенант зэргэтэй болоод, 76 миллиметрэй үхэр буугай взводой командираар томилогдобо.

1941 оной октябрь һараһаа Москва хотые хамгаалаһаа, Москвааһаа урагшаа. Тула хото шадарай хатуу байдаануудта ото хабаадаа. 1943 оной Курска дүхэриг шанга тулалдаанда хабаадажа, дайсанай танкнуудые болон сэрэгшэдые олоор хүдалсаһанайнгаа түлөө. Улаан Одоной орденоор шагнагдаа бэлэй.

Нэгэдэхи Украинска фронтын бүридэлдэ орожо, Днепр мүрэниие гаталан, Киев хото абалсаһанайнгаа түлөө, Улаан Одоной хөөрдохи орденто хүргэбэ. Беруун Украиные сүлөөлэлсөөд, саашадаа Польшын газараар байлдаһаар, Германиин Дрезден хото шадарай шанга тулалдаанай үедэ зүүн хүлөөехээр шархатежа, аргалуулалтын гаварта Иналтын үдэрые уттаба.

Эдэ ехэ байлдаануудта баатарлигаар хабаадалсаһанайнгаа түлөө, Виктор Васильевич Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын дайнай 1-дохи болон 2-дохи шатын орденуудаар, Улаан Одоной хөөр орденоор, «Шэн зоригой түлөө», «Дайшалхы габьяагай түлөө» болон бусад олон медальнуудаар шагнагдаһан намтартай.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай инвалид Виктор Васильевич 1946 ондо Улаан-Удаа ерэхэр ойн ажахын зургаануудта болон бусад газарта хүдэлөө. Зүүн Сибириин технологическа институдай бариглын факультет дүүргэжэ, инженер мэргэжэлтэй болоһон юм.

Улааниь 15 жэлэй туршада Буряадай Эрдэмэй түбэй ажахын инженерээр ажаллажа байһанаа, 1974 ондо пенсидэ гараа. Мүнөө Агууехэ Эсэгэн дайнай дүүрэһөөр 50 жэлэй сие хурьгэ, басагаи болон зээнэрээрээ суг уттажа байна.

Д. ДОРЖИИН.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: В. Богданов.

Авторай фото.

АЖАЛГҮЙШҮҮЛЭЙ ТОО ХЭДЫБ?

Байгша оной түрүүшын кварталай туршада республикын ажалаар хангалгын албануудта ажалгүй 18 мянган шахуу хүн хандаһан байна. Тэдээн соонноо ороидоол 800 гараниинь ажалаар хангагдаа.

Жэлэй эхинһээ республикын 94 предприяти, эмхи зургаануудта хүдэлмэриншэд хэрэгтэй болоһон байгаа. Дүн хамта хүдэлмэриин 1117 сүлөө газар эдэ предприятинуудта бии болоо.

Ажалаар хангалгын албанууд хүдэлмэриин шэнэ газаринуудые байгуулха талаар предприятинуудтай хэлсээ батална. Жэшээлхэдэ, байгша оной эхинһээ хүдэлмэриин 140 газар байгуулха тухай табан хэлсээн баталагдажа, тэрэнние бэлүүлхын үлөө 400 миллион түхэриг һомолотдоо.

Д. АМОГОЛОНОВ.

ХАБАРАЙ УРЯАЛААР, ЭРИЛТЭЭР

Хабар! Энэмнай жэлэй эгээл һайхан саг гээшэ ааб даа. Набша ногоон сэсэглэжэ, элдэб шубууд уянгата һайхан дуугаа татажа эхилдэг. Эгээл энэ сагта хүн зон гоёор хубсалха, бэеэ гоёон заһаха гэжэ оролдодог ааб даа. Хабартаа залуушуулшье, наһатайшуулшье бултадаа гоё сэбэрээр харагдадаг.

Улаан-Удын үйлсөөр гудамжануудта элдэб эсын сопосхолнууд, реклама олон дайралдана.

Ниислэл хотын гэг дунда оршодог «Дом быта» гэһэн томо байшан соо ороходо, «Красота, прежде всего, это мои волосы» гэжэ ородоор бэшээтэй уряа олоной анхарал татана.

...Эхэнэрнүүдэй үһэ заһадаг зал. Эндэ бэрхэ, дүй дүршэлтэй хүнүүд ажалладаг. Эдэмнай хэд бэ гэбэл, Людмила Константиновна Белоусова, Людмила Федоровна Гнеева, Светлана Семеновна Михайлова, Ирина Юрьевна Иванова болоно. Залуушуулшье эндэ олон ажалладаг. Эдэнэр бултадаа шэлэһэн мэргэжэлдээ дуратай, эбтэй эстэйгээр ажалладаг зон гэжэ абаһаар ойлгохоор. Тус коллективэй гэшүүд Улаан-Удэдэ, ондоо городуудташье үнгэргэгдэдэг конкурснуудта хабаадаһан байха. Жэшээлхэдэ, Ирина Юрьевна Шушенск хотодо мэргэжэлээ дээшэлүүлжэ ерэнхэй. Тэрэ парикмахернуудай олон конкурснуудта хабаадажа, түрүү һууринуудые эзэлһэн намтартай. Тиихэдэ Людмила Федоровна Светлана Семеновна хоёр конкурснуудта ябажа, мүн лэ хэдэ дахин шанда хүртэһэн мэргэжэлтэд.

— Манай парикмахерскада реклама дуталдана. Гэбэшье эхэнэрнүүд олоороо һүүлэй моодыг ёноор үһэеэ заһуулхаяа ерэжэл байна. Үһэеэ заһуулха хүнүүдээр дуталданагүйбди, — гэжэ ахалагша мастер Ирина Юрьевна хөөрөө һэн.

С. БАДМАЕВА,

Буряадай багшанарай институдай хоёрдохи курсын оюутан.

«ҮНЭНДӨӨ» ДУРАТАЙБДИ

Бидэ бүхы наһаяа ажахынгаа хүдэлмэри хэжэ гараһан байхабди. Өөрөө һаалишанаар, Цыренжаб Дашинимаев нүхэрин механизаторраар хүдэлдэг байһан гээшэ. Мүнөө хүн хүнэй 90.000 түхэриг пенси абанабди. Аша, зээнүүд олон, Улаан-Удын 2-дохи интернат һургуулиһаа үншэн хөөр зээнүүдээ гэртээ асаржа харана, һурганабди.

Нүхэрни дайнай үеын жэлнүүдтэ ара талада ажаллаһан, тезд үнэмшэлгэгүй. 1931 ондо түрэһэн хүнүүдтэ нэмэлтэ пенси үгэдэг гэжэ газетэдэ бэшэгдэнхэй, тезд нүхэрни 1928 ондо түрэһэн юм. Аймаг дотороо ябахада бэрхэтэй, харгын түлбэри үнэтэй болоо, хөөрдохёор, Хуушан-Хүрбэ руу автобус ябадаггүй.

Манай һууринда өхэнхидээ ородууд ажаһуудаг. «Үнэн» газетээ абажа уншахадаа эльгэлнэбди. «Үнэн» газетэдэ буддын шажан һайн, муу үдэрнүүд тухай литэ гаража һонирхуулна. «Үнэн» газетынгээ хэдьшье үнэтэй болоошье һаань, доодо-иралгынхидай үүсхэл дэмжэлсэн, хөөрдохи хахад жэлэй захил хэбэбди.

Д. ДАШИНИМАЕВА.

Загарайн аймаг.

ХЭЗЭЭ ЖУРАМТАЙ БОЛОХОБ?

Ороо доторнай боложе байгаа хүлгөөтэй сагта урданай гурим, журам хэзээ һэргэгдэхэ гээшэб? Мүнөө хаа хаанагүй архидалга, элдэб янзын муу муурай аяша гаргаха ябадал һүжэрөөд байна. Эдэ бүгэдые гуримтай болгохоор ха гэжэ һанагдана. Юуб гэхэдэ, муу юумэн болобо гэжэ дуулахадаа, гүрэн түрэмнай, хуули сахидаг зургаанууд эдэ бүгэдэндэ анхархаяа болёо юм гү гэһэн асуудал гараналдаа.

Хаража, дуулажа байхада, айдаһа хүрэмөөр муу муухай аяша, гайхалтай ушарнууд үзэгдэнэ. Хүнэй ами наһан гамтай, хайратай бэшэ юм гү гэжэ һанадаг гээшэб? Энэнһээ гадна элдэб эсын хонжоо наймаа гүримшуулаа һаа, яаха юм? Эдэ наймаашад эд бараа, мяха худалдаха зүбшөөлтэй байдаг гү? Эльдэб янзын эдеэ хоолой зүйлнүүдые элбэгээр наймаалхада, санитарна шалгалта хэгдэхээ болиһон яһатай. Жэшээнь, ногоон базаарай газаагуур наймаалагдадаг пирожки, бууза, пельмен ямар мяхаар хэгдэнхэйб, хэды сагһаа наймаалагданаб гэхэ мэтэ хүнэй бэедэ хоро хүргэхэгүйгөөр нарин нягтаар шалгагдадаг һаань, бидэ баясаха һэмди. Тиимэ юумэн огто хэгдэхээ болёо.

Дурсагдагша асуудалнуудые шиидхэжэ, олондо мэдээжэ байгаа һаатнай, һайн лэ бэлэй.

М. ЦЫРЕНОВ,

худөө бэшэгшэ.

ИИМЭ БАЙДАЛДА ОРОХОГҮЙ ГЭБЭЛ...

Антимонопольно управлениин эд хэрэглэгшэдэй эрхэнүүдые хамгаалха тахагта һаяшаг нэгэ эхэнэр хандаба. Улаан-Удэ хотын эдеэ хоолой магазиннаа тэрэнэй худалдажа абаһан хуурай һүн шанараараа муу байшоо. «Ямар магазинда хуурай һү худалдажа абабаб та?» гэһэн асуудалда эхэнэр тодо харюу үгэжэ шадабатүй. Худалдаа наймаанай предприятиин дугаар, нэрыень тэрэ анхараагүй байба ёнуу. Туһаламжа үзүүлхын тула манай тахагай мэргэжэлтэй үйлсын нэрээр тэрэ магазин бэдэрхэ баатай болоо һэн.

Эдеэ хоолой, мүн бусадшье зүйлнүүд ямар магазинда худалдагдажа абтааб гэһэн асуудал нимэрхүү ушарта шухала удха шанартай бшуу. Тиимэһээ худалдан абагша магазинай нэрэ, тэрэнэй ямар түхэлэй, хэнэй мэдэлэй байһыень заатагүй анхарха ёнотой.

«Эд хэрэглэгшын булан» энэ ушар уншагшадтаа дэмы дурадхаагүй. Хэн эд хэрэглэгшын захил дүүргээб, тэрээндэ туһаламжа үзүүлээб, эд бараа бүтээн гаргааб, наймаалааб гэхэ мэтые эд хэрэглэгшэ мэдэхэ эрхэтэй гэжэ «Эд хэрэглэгшэдэй эрхэнүүдые хамгаалха тухай» Хуулиин 7-дохи статья соо хэлэгдэнэ. Найдамтай бүтээн гаргагшые, үгы һаа наймаалагшые гансал шэлэхын тула бэшэ, харин эд хэрэглэгшын өөрынгөө эрхэнүүдые хамгаалха тухай» Хуулиин 7-дохи статья соо хэлэгдэнэ. Найдамтай бүтээн гаргагшые, үгы һаа наймаалагшые гансал шэлэхын тула бэшэ, харин эд хэрэглэгшын өөрынгөө эрхэнүүдые хамгаалхын тула энэ мэдээсэл хэрэгтэй. Наймаалагшые, эд бараа бүтээн гаргагшые, захил бэелүүлэгшые мэдээгүй болбол, эд хэрэглэгшэ эрилтэнүүдые табиха, сүүдтэ мэдүүлгэ үгэхэ аргагүй болоно.

Бэелүүлэгшэ, наймаалагша тухай, мүн ажалайнь гурим тухай мэдээсэл худалдаа наймаанай, мүн һуудай байдалай хэрэглэмжэ хангалгын бусад предприятинуудай гаршаг дээрэ үгтэхэ ёнотой. Предприяти [illegible] шэглэлтэйб, түхэлэйб (гүй[illegible]нэй, муниципальна, хубь[illegible]нүхэсэл, акционернэ бүлэг[illegible] хэдыһээ хэды болотор ажа[illegible]ланаб, ямар удэрнүүдта ажа[illegible]наб гэхэ мэтые тодорхой мэдээсэлтэй гаршаг таарч худалдан абагшадай гансаа та анхархаар газарта үлгөө[illegible]тэй байха ёнотой. Ажалаа[illegible] туримай сахигдаагүй ушарта эд хэрэглагшэ нимэ эрилтэй табиха эрхэтэй.

Предприяти соо бэшэ, харин киоскнуудта, ямар газа[illegible]хэ мэтын газаринуудта [illegible]далдаа наймаа эмхидхэ[illegible] ушар мүнөө үедэ дэлгэрэ[illegible]. Эндэ эд хэрэглэгшэдэ дэ[illegible] хэлэгдэнэн мэдээсэлтэй та[illegible]нилсаха эрхэ мүн лэ үгтэ[illegible]нэ. Дээрэ дурдагдаһан байдалда орохогүйн тула, хэрэ[illegible]бээ нимэ мэдээсэлэй үгы бай[illegible]бал, эд хэрэглэгшэ наймаалагшада, туһаламжаяа [illegible]радхагшадтаа мэдээсэл үгэ[illegible]хэ эрилтэ табиха эрхэтэй.

А. ДЕРИГЛАЗОВ.

Бурлад Реслубликыг антимонопольно управлениин начальникай орлогшо.

ӨӨҺЭДЫНЬ ХИЛЭЭМЭН АМТАТАЙШЬ

Һүүлэй жэлнүүдтэ худ[illegible]нютагуудта аймагуудай [illegible]бүүдһээ асарагдаһан хил[illegible]мүртэй өхээр абахаяа бо[illegible]бо. Хүнүүд хилээмэ хэрэ[illegible]хэеэ болёо гэжэ һанана [illegible]Үгы. Дэлгүүрэй харилса[illegible]эрхэ байдалда худалдаа[illegible]табигдаһан хилээмэнэй са[illegible]гынь һүүлэй үедэ өхөөр [illegible]гаа бшуу. Хэдэн һараар [illegible]лингаа абажа шадалгүй [illegible]дөөгэй улад хилээмэ худ[illegible]дажа абаха мүнгэгүй бай[illegible]ха юм.

Иимэ байдалһаа эн[illegible]ороһоёо тээрмэдэжэ гү, а[illegible]наймаанһаа гурил худа[illegible]жа абаад, гэртээ хил[illegible]бүүлхэ болгохоёо ороло[illegible]Тиигээдшье зарим шада[illegible]ажахынууд сэрэгэй [illegible]нуудта хэрэглэгдэжэ бай[illegible]һайн пекарнинуудые һүү[illegible]үедэ олоор худалдажа [illegible]али андалдан абадаг бол[illegible]хой.

Тарбагатайн аймагай [illegible]ряашанай ажахынуудай «[illegible]як» нэгэдэл иимэ пе[illegible]худалдажа абаад, Десят[illegible]ва һууринай гостиница [illegible]һан гэртэ тодохожо, ашаг[illegible]даг байна. Мүнөө эндэ [illegible]лаан соо зуугаад бүүлха [illegible]лээмэн болгогдожо, [illegible]шадта, механизаторнуу[illegible]малшадта эльгээгдэнэ, [illegible]нэр хабарай тарилгын ах[illegible]тэр бариижа болгоһон хи[illegible]мэеэ аймагай түб абаа[illegible]нэгыень 1200 түхэриг[illegible]далдахадаа, үдэр бүх[illegible]120 мянган түхэриг олэ[illegible]шэ ажахынгаа кассада ору[illegible]һан байхя юм. Энэ о[illegible]мүнгэниинь тус ажахын [illegible]рэг бүтээлгэдэ ехэ тө[illegible]лоно бшуу.

Эндэ Надежда Галам[illegible]новна Чистякова, Пол[illegible] Кондратьевна Гордеева, И[illegible]на Лукьяновна Писку[illegible]гурбан үглоонэй 7 са[illegible]ерэжэ, ажалладаг ба[illegible]Эдэнэр саашадаа хил[illegible]бариха хэмжээгээ улам [illegible]гэдхэхөөр хараалаа.

А. НИМЬЫЕВА.

Дуган нээгдэбэ

Бурлад республикын [illegible]тэдэй «Хараастай» жур[illegible]мүндэлхэһөө хойшо Буд[illegible]шажанай һургаалда ахал[illegible]даа хандуулдаг юм, [illegible]шээлхэдэ, 1988 онһоо ж[illegible]налда монгол литэ хөө[illegible]дэжэ өхилээ һэн. 1990 он[illegible]3-дахи номер Монгол ор[illegible]до зорюулагдаа. Энэ дуга[illegible]та дэлхэй дээрэ мэдэ[illegible]Улаан-Баатарай Гандан[illegible]дэй зураг үгтөөтэй. Буд[illegible]шажанда хабаатай «жарга[illegible] 8 үлзы хэшэг» хүүгэдэй [illegible]лон наһатайшуулайшье [illegible]нирхол татаһан байха.

Буряадай хүүгэдэй ур[illegible]зохёолшодой нэгэдэлтэй хам[illegible]та «Этигэл» гэжэ ном 199[illegible] ондо хэблүүлээ. Мүн т[illegible]хэдэ үндэр түрэлтэ 14-[illegible]Далан-ламын Буряад ор[illegible]эларһан ушарта зорюу[illegible]даһан тусхай дугаар гар[illegible]лаа һэн. 1994 оной хав[illegible]манай республикада ур[illegible]гаар ерэһэн Намхай Но[illegible]римбүүшые «Хараастай» журналай хүтэлбэрилэг[illegible]хүндэмүүшээр уттан а[illegible]һэн.

Иимэ ёһо заншалаа [illegible]дакцин коллектив мун[illegible]шье үргэлжэлүүлнээр. Т[illegible]гэжэ «Хараастай» журн[illegible]лай байрада һаяын үдэрнү[illegible]тэ дуган нээгдэбэ. Ул[illegible]Үдэдэ, хүдөө нютагуу[illegible]ажаһуугшад эндэ хэрэгэ[illegible]тээхэ аргатай байна.

Д. ДАШАДОНДОКОВ.

Театр

«АРАДАЙ БААТАР— АБАЙ ГЭСЭР ХААН» ТУХАЙ

Харагшын һанамжа

Апрелийн хуушаар Х. Намсараевай нэрэмжэтэ гүрэнэй академическэ Буряад драмын театрай тайзан дээрэ монгол туургата арадуудай агуурхэ эпос Гэсэрэй мүндэлһөөр 1000 жэлэй ойтой дашарамдуулан, Буряад арадай поэт Н. Г. Дамдиновай бэшэһэн «Арадай баатар Абай Гэсэр хаан» гэһэн зүжэг түрүүшынхиеэ табигдаба. Саһа бороотойшье, һалхи шүүргатайшье һаань, энэ ехэ ушарһаа таһархагүй гэжэ һанаһан хүнүүд ябала олоороо сугларжа, үнэхөөрөөл зүрхэ сэдьхэлээ, ухаан бодолоо хужарлуулаа.

Мориной һүүлээр гүрэгдэһэн һайхан хүшэгын аалихаһаар нээгдэхэтэй сасуу театраймнай тайзан дээрэ Абай Гэсэрэй ажаһуудаг аргагүй гоё дайда бин болошобо. Хуушанай буряад-монгол зэлгэ хуур дээрэ гүйсэдхэжэ, хоолой хашаһан дуун хонгёо һайхаһаар зэдэлэв.

Үхэршэн Сэнгэ тэрэнэй басаган Туяа-Сэсэг хоёр гарнуудаа уялга аргамжаар ара таладаа хүлигдээд. Дуттуй-Баянай тэжээбэр Мунсаадайда ташуурдуулһаар тайзан дээрэ гаража ерэнэ. Хүршэ һуудаг адуушан Хайдабта залуу гүлмэр, шарайгаар сэбэрхэн Туяа-Сэсэгэй үнэн зүрхэнһөө дурлаад, хадамда гараха гэжэ байхадань олон эхэнэрүүдые хара хүсөөрөө зэмдэһэн һөөхи ябадалтай Дуттуй-Баян хүлһэншэ Мунсаадайгаа эльгээжэ, Туяа-Сэсэгые асэгэтэйень зэмдэн абаад, хөөрхэн басагые доромжолхо һэдэлгэ гартана.

Эгээл энэ үедэ Габшагай-Баатар сэрэгшүүдэйгээ һалхин мэтэ буужа ерээд, зобожо тушиха ябаһан Туяа-Сэсэгые эсэгэтэйень сүлөөлжэ, Дуттуй-Баяние тэрэ дорошь шидхэжэрхёод, басаганай июдэнэй нёлбоно аршаха зуураа толгойень эльбэн: «Хүрөө, бү уйла. Аюул үнгэрөө, Дуттуй-Баян дахин шамайе энэ дэлхэйдэ мүрдэхэеэ болёо»,—гэжэ найдуулна. Харатан дайсанай хара һабарһаа амиды мэндэ мултарһандал мэгдэшэһэн зоболонто хоёрой баляа хэлэжэ үрдеэгүй байтар Габшагай-Баатар нюдэ сабшалха зуура морилдоо мордоод, ябашаһан байба. Туяа-Сэсэгэй эсэгэнь басагандаа үгтэлэн, энэрхы зөөлөхэнөөр хандан: — «одоошье адуушан Хайдабтаа хадамда гаража, айл аймаг боложо жаргахашни, — гэхэдэнь, Габшагай-Баатарай мордоһон зүг тэшэ басаганинь шэртэн, тэрээндэ түрүүшын уулзалгаһаа дурсаһан тухайгаа дурсан хэлэбэл даа. Хөөрхэн басаганайнгаа һанаа бодолыень гаанаһан, зүрхэнэйнь сохисые өйлгоһон эсэгэнь «Үтытэй айлайда хэдьшье сэбэр, сэсэн басагад түрэдэг юм. Хаанай шэрээтэнтэй тэдэнэр хуушуугаа холбожо жаргаагүй юм» гэжэ ойлгуулна.

Нигэнэгэр байтар үндэр һайхан бэетэй, буурал саган ута һахаатай үльгэржэн (Ц. Д. Пурбуев) хуур дээрэ наадама байгаад:

Гэгээн хара мөдөн
Гэшүүһэн бүридөө
һалаатай,
Гэсэрэй юһэн һалаа
һалаа бүридөө
дайтай,

—гэжэ дуулана. Гэсэр хүүгэй габьята замда тиньхэ эхин табигдана.

Үйлэ хэрэгүүдэй үргэн сэлисэтэй болохо бүри театрай тайзан дээрэ гансашье Буряад дайдадаа бэшэ, мүн Росси, харинншье гүрэнүүдтэ мэдээжэ болоһон ёнотойл бэрхэ артистнууд, ургажа ябаһан бэлигтэй залуушуул бэрхээр наалажа, өөр өөрынгөө геройн образуудые илэс гамаар харууллжа шадаба.

Гэсэр хаанай ролиие Россин арадай артист Михаил Елбонов шадамар бэрхээр гүйсэдхэжэ, Хаан-Хурмас (Буряад Республикын габьята артист Ж. Балданов). Тэнгэри эсэгын (Ж. Балданов), Гэрэ-Сэсэн хатан эжын (Буряад Республикын габьята артистка М. Зоригтуева) дунда хүбүүгээ арад зондо туһалхыень доодо түби дэмы эльгээгээгүй байһанаа гэршэлбэ.

Гэсэр хаанай гурбан хатан бултa адли сэбэрхэнүүд, илдамууд, Россин габьята артистка Л. Егорова, Буряад Республикын габьята артистка С. Шарапова Түмэн-Жаргалан Урмай-Гоохон хоёр боложо, Гэсэр хаандаа аргагүй дуратай, эзэнэйнгээ түлөө амн һаһаяашье үгэхөөр бэлэн байһанаа гаршэлнэ. Одхон хатаниинь илдам залууханшье һаа, ухаатай сэсэн, биб гэжэ бэеэ мэдэһэн Алма-Мэргэнэй ролиие ургажа ябаа бэлигтэй залуу артистка Б. Жалцанова ябала зохидоор наадажа, хүнүүдэй зүрхэ сэдьхэл татаба. Нюда халтирма гоё һайхаһаа, залуугаа мэдэһэн Алма-Мэргэн хатан Урмай-Гоохонтой Гэсэр хаанаа бүлаалдана. Тэрэнэй эзэнээ удэшэхээ газаашаа гүйжэ гарахадань дураяа гутажа:— «арбан долоотой басаган мэтэ хойноһоонь харайна», — гээд нүгөөдэнь хороёо абаба.

Эсэхэ сусахаяа мэдэнгүй Гэсэр хаанай «эллэб эсын дайсадаар тэмсэхэдэнь хани, үнэн сэхэ нүхэрынь болоһон Эржэн—Шуумар Баатарай ролиие Буряад Республикын габьята артист С. Хажитов бэлигтэй бэрхээр гүйсэдхэбэ.

...Саб сагаан хубсаһатай орой дээрээ толо татаһан бурхадай орон гоё һайхаһаар харагдана. Хаан Хурмас тэнгэри, Гэрэ-Сэсэн хатан эжы, Манзан-Гүрмэ төөдэй (Россин габьята артистка С. Уладаева) гурбан доодо түбидэ золожо байһан үйлэ хэрэгүүдые зүбшэн хэлсэнэ. Эльгэ зөөлэн эжы төөдэй хоёрой Гэсэр хаанаа гэлэргэнь дээдэ түбидөө бусааха гэхэдэнь, Хан Хурмас Тэнгэри: — «доодо түбидэ хэхэ ажал үшөө ехэ, манай дунда хүбүүн хэрэгээ дүүргэхэ ёнотой»,—гэжэрхибэ.

Эдэ үгэнүүдэйнь гаршэ болохо хэрэгүүд эгээл энэ үеэдэ доодо түбидэ ябуулагдана. Нэгэ шуба мяханһаа таһарһан хүнүүд хододоо эбтэй эетэй, нэгэ амисхалтай байдаггүй юм байна гэжэ Хара-Зутан абгын ролиие наадаһан Буряад Республикын арадай артист Ц. Цырендоржиев тобойсо харуулаа. Анар хэзээ дуратай ябаһан Түмэн-Жаргалые хатан болгоһон аша хүбүүн Абай Гэсэртэ гомдожо, наһан соогоо хоролдожо ябана бшуу. Гэсэрэй урданаа тэмсэдэг алдэбын хомхой, хобдог, хороо хэрэгүүдые үүдхэдэг хаашуулгай, баяшуулгай һаналаа нэгэдэхэнь багадаөд, хара бодоодоо баригдаһан Хара-Зутан Ууган-Ехэ Шолмодэ ерэжэ, тэдээнтэй хамтаран Гэсэр хаанкие үгы хэхэеэ оролдоно.

Россин арадай артист Г. Бутухановай һүрөөтэйгөөр харуулһан Ууган-Ехэ Шолмын дайдада удамаршуулай дунда элдэбын һанамжа бодолнууд эдиршэнэ. Бухын-Эбэр шолмо хүн түрэлтэнние диилэжэ шадахаяа болёобди, тиимэнээ тэдэндэ аһаха, халдахаяа болижо, өөр тухандаа байя гэжэ дурадхана. Харин Россин габьята артистка Н. Токуреновагай бэлиг ехэтэйгээр наадаһан Ухамайша шолмо сарбуу саагуур шүүрэжэ, «улад зоной ухаан бодолыень төөрюулхэ, эан абаринень залагай мунхаг болгохо, эмхи журамыень досоо талаһаань эбдэхэ» гэһэн зорилго табина. Тингэхын тула хүн түрэлтэнэй һайн-муу, харасагаан, үнэн-худал, буян-нүгэл, һайхан-муухай гэхэ мэтэ мэдэрэлнүүдые илгаха, ойлгохо шадалыень үгы хэхэ арга бэдэриэ. «Хүн зоной гэр байра соо, ханадань, эльбэн табагуудые үлөөд, үдэр бүхэндэ, үдэшэ үглөогүүр, гэрэй эзэнэй шэхэндэ өөрынгөө бодолнуудые тэрэ табагуудаараа шэбэнэжэ байдаг һаамнай, гоё бэлэй. Тингэбэлиай улад зоной һанаан бодол манай гарта сүм орошоод, тэдэнэр бидэнэй тангай гэхэдэмнай тангайжа, онгой гэхэдэмнай онгойжо байха һэн».—гэжэ мэдүүлнэ.

Мүнөөнэй үе саг хаража үзэхэдэ Ухамайша шолмосой зорилго дүүргэгдэжэ байна гэншэ гү гэхээр. Айл бүхэндэ радногой нэгэ-хөёр динамигууд, булан тохойнуудаарнь нэгэ-хөёр телевизор үглөөнһөө үдэшэ болотор, үдэшэнһөө хахад һүнийн үнгэртэр үгэ хэлажэл. элдэбын зүжэгүудые харуулжал байдаг бшуу даа. Зариндаа үхаан бодол баяжуулха, зүрхэ сэдьхэлээ хужарлуулха гэхэдээ, мүргэй юумэ программа соо олохогүйш. Харин үри хүүгэдтэйгээ зэргэлжэ һуугаад, харахаяа эшэхээр сураа нюсэгэн басагад, бэрэдүүд эрэшүүлээр носолдожо хэбтэхэ, үгышье һаа наншалдаан, алаһаан, хулгай, худал, хоб-жаб — хуу барандаа нэгэ үдэшэ шинин харасын урдуур нараха. Үнэхөөрөөшье, нимэ үшариуд үри хүүгэдэй, эрэ эхэнэрэй һанаа бодолые һамаруулжа, эшэхэ гайхахаа гэһэн ёно заншал үгы хэхэ аргатай бшуу.

Урданай гоё һайхан дуунуудые дуулахын орондо һүлэмхи элшэ доро нюсэгэн басагадай матаралдажа, алсаганалдажа байха үедэ гаргаа микрофон барихай һогтуу һамганай гүрэлөөгөө задалһан мэтэ үнэсэ шэдэлжэ байхызнь, үнэ һайхан, нугархай хатарай орондо һармагшандал адли арбагашаһан хатар хаража һуухадаа хүн бүхэнэй һанаа бодол, үнэхөөрөөшье, онсо ондоо болохо байна ха юм.

Миниин һанахада, манай гансашье мэдэжэ поэт бэшэ, тус зүжэгэй сценари бэшэгшэ Н. Г. Дамдинов Хаан-Хурмас тэнгэри эсэгын ориниие харуулжа, дээдэ доодо түбинүүдые холбон, мүнөө үедэ һэргэжэ байгаа бурханда шүтэлгын, сээр-нүгэл, буян хэшэг гэшые ойлголгын, дасан дугануудые һэргээн бодхоожо байһан ушарые шадамар бэрхээр харуулаа.

Харин Ууган-Ехэ шолмын дайдада ушарһан хөөрэлдөөе бэлигэйнгээ булаг соогоо олоходоо ехэл зохидоор мүнөө үеын засаг баригшадай хайшан гэжэ албата зонойнгоо ухаан бодолые төөрюулжэ байһые мүн дэ тодорхойгоор харуулба. Үгытэй ядуу болонхой, үлэн хооһон байдалда орохой эрхэтэдтээ удэр бүри һайн байнат, ажабайдалдатнай атаархамаар боложо байна, нюд һайдые нюдэ нюургүй харааха аргатай болобот гэхэдэнь, зарим нэгэн этигэжэ, нимэрхүү үгэнүүдые тайзан дээрэнэ, сэнхир экранһаа хэлэдэг болонхой. Д. Волкогонов гэхэ мэтэ эрдэмтэдэй бэшэдэг юумэ үншахадаа. хэлэһэн үгыень шагнахадаа, бурхан хүниие хэһээхэм гээ һаа, ухааень абадаг юм гэһэн үгэнүүд һанагдадаг.

«Арадай баатар Абай-Гэсэр хаан» гэһэн пьесын гол ехэ удха шанарынь юун бэ гэхэдэ, һайн һайхан жэшээ гэжэ һанагдана. Гэсэр хаан газар дээрэ бии байһан арадай дайсадые дарахадаа, хүн бүхэндэ гү, али арад түмэндэ туһа хүргэхэдөө, үхэлһөө абархадаа бээ һайрхажа, биб гэжэ үбсүүгээ шажа ябадаг заншалгүй. Үнгэрхэдөө үни удаан саг соо өөрынгөө нюгарһаа холуур зайжа, бээ мэдэһэн, хүсэ орохоо, Туяа-Сэсэгтэ дуратай алуушан Хайдабай хэтэржэ ерэхдээ «би Гэсэр хааниие ялахаб, асаргаты наашань» гэхэдэнь, Гэсэр хаан тэрэниие хэнэнэдүй. Хаан хүн гээнэб гэжэ хамараа үргэжэ байгүй, хам барисалдажа ороод, үнэгэхэнөөр тэрэниие газардуулжархина.

Амаараа газар үмхөөд, хэнээлтэ хүлежэ хэбтэнэн Хайдабые гайхуулан, Гэсэр хаан энээхэн гүлмэр хүсөндөө бухинданан хубүүе: — «ёнотойл эрэ боложо байнаш, бээ хүсэжэ баатар болоошь»,—гэжэ магтаад, өөрынгөө баатарнуудай хубсаһа үмэдхүүлжэ, зэбсэг гартань барюулна.

Энээхэн үйлэ хэрэг мүн баһа яагаа ехэ хүмүүжүүлхы удха шанартай гээшэб! Зарим нэгэшүүлдэ адлаар «ай, ши, нохой! Үшөө намтай үнөөрэлдэхэбши? Үзөөгүй юумыень үзүүлхэб, хараагүй юумыень харуулхаб!» —гэжэ нюдоо үзүүрлэжэ, нюдэргээ зангидажа ябангүй, барагхан хүбүүе бээ тээшээ татажа, үшөө нэгэ залуу, хүсэтэй, эзэндээ үнэн сэхээ алба хэхэ баатартай болоно.

Ямаршье хүнэй харахаар энээхэн богони зүжэг Н. Г. Дамдинов өөрынгөө зүрхэ сэдьхэлэй, гүнзэгы болоной абдар соohоо оlohон байна. Дээрэ дурдагдаһан олохон саримганууд «Арадай баатар Абай Гэсэр хаан» миниилэ зүжэг болоо бишэ ха юм. «Абай Гэсэр» гэдэг эпосые богонихоншоор зүжэг болгоод, буряадаар үншажа шададаггүй гү, али шададагшье һаа, залхуурдаг биданде «жажалжа» үгэнэн бэшэ, харин аймшагтай гүнзэгы удхатай, холо харасатай бүтээл болоо гэжэ би үнэн зүрхэнһөө этигэнэб.

Теэд зүжэг гээшэмнай гансал авторай болоч актёрнуудай ажал бэшэ, харин бүхы коллективэй эбтэй эетэй эрмэлзэл ехэтэй хүдэлмэриха юм даа.

Дондок ОЧИРОВ.
Буряад Республикын соёлой габьята хүдэлмэрилэгшэ, политолог, доцент.

25

Хүн ба үе саг

Доктор Цыбыктаров

СОВЕТ ЗАСАГАЙ жэлнүүдтэ буряад-монгол арадаймнай түрүү үзэлтэй, эрдэм болбосорол ехэтэй олохон ажал ябуулагшад, хубисхалшад, интеллигентнүүд хүсэд сэгнэгдэнгүйгөөр мартагдаһан гү, али бүри хардуулагдаһан байдаг. Мүнөө тэдээн тухай бэшэдэг болонхой. Гэбэшье республикымнай зон урда үеын эдэ ажал ябуулагшад тухай мэдэсэ багатай байһан зандаа. Жэшээнь, Ц. Жамцарано, Б. Барадин, А. Доржиев, М. Богданов гэхэ мэтэ мэтэшэлэн гансал нэрэнүүдыень дурдаад, намтар ябадалыень мүртэй мэдэдэггүйбди.

Нёдондо сентябрь һарада Агваан Доржиевай түрэһөөө 140 жэлэй ойдо зорюулагдаһан хэмжээ ябуулганууд гэхэ гү, али республикын засагай энэ ойдо хандасань һанаһанда хүрөөгүйл даа.

СҮХЫН СОНГООЛ ГАРБАЛТАН

Хубисхалай урда тээ Сүхын сонгоол буряадуудай (гол түлэб мүнөөнэй Хяагтын, Бэшүүрэй Шэтын областиин Улаан-Сүхын районууд) дунда эрдэмтэй хүнүүд хургаа даража тоолохоор үсөөн байгаа. Тэдэнээ гол түлэб хасаг гарбалтан һэн.

Шара-Голой станицын хасаг, Забайкалиин хасаг сэрэгэй наказной атаманай дэргэдэхи бэшээшэ Цыремпил Ранжуров эрхимүүдэй нэгэн байһан юм. РСДРП(б)-гэй гэшүүндэ 1905 ондо ороод, хубисхалта ажал ябуулга бэелүүлһэнэй түлөө тэрэ 12 жэлэй хаатаргала сүүдлэгдээд, Акатуйн хаатаргын түрмэдэ хаагдаһан байна. Февралиин революци тэрэниие тэндэһээ сүлөөлөө.

Онсо һүбэлгэн хурса байһандаа хаанта засагай эрхэ байдалда сонгоолнуудай дундаһаа түрүү үзэлтэй демократ-интеллигентнүүд Санжимитаб Будажапович Цыбыктаров, Раднажаб Будаевич Бимбаев гараһан гээшэ.

Цыбыктаров Европын эрдэмтэй болоhон, харин Бимбаев Дорно зүгэй соёл, эрдэмые эзэдлэһан байна. Тэдэ хоюулаа Октябриин хубисхалые, хаанта засаг унагаалгые нэмжэһэн байгаа.

1921 онһоо ВКП-гэй гэшүүн, Сүхын хизаарһаа гарбалтай Бабасан Тугулдурович Тугулдуров тэдээн тухай иигэжэ бэшээ һэн: «Тэдэнэр ёнотой хубисхалшад байһан юм, Граждан дайнай жэлнүүдтэ хубисхалта засагые залан шууд дэмжэжэ, Сүхэ-Сэлэнгын аймагта хубисхалта засагые эмхидхэлгэдэ, хасаг захиргаанине усадхалгада тон ехэ туһа хүргэһэн байна. Тэдэнэр урданшье арадтаяа хамта байдаг һэн бээ, эрьелтэ хубилалтыншье үедэ арадтаяа үлөө һэн. Арадай дэмжэһэн шэнэ засагай түлөө хоюулаа ами наһаяа үгэһэн патриотинтернационалистнууд болоно».

С. Б. Цыбыктаров Үргөөдэ (Улаан-Баатарта) 44 наһатайдаа барон Унгерный тагнуултай тэмсэдэг ангиин һабарта орожо хосороо һэн. Р. Б. Бимбаев ДВР-эй арадай-революционно армиһаа бодхуултаһан Черняевай бандидуудта зобоогдожо алуулһан байгаа. Тэдэнэр «партизанууд» гэжэ өөрынгөө нэрлээд, Сүхын буряадуудые дээрмэдэдэг, аладаг һэн.

Буряад ороной эрдэмтэд соо Бимбаев, Цыбыктаров тушаа түүхын үнэн зүбые һэргээхэ талаар оролдоhон хүнүүд үсөөн. Эрхүүгэй университедэй доцент Даревскал эгэл түрүүлэн энэ темдэ хэндаһан юм. Тэрэ Монголдо ошоходоо, Буряадай ба Монгол ороной сүлөөрэлгын хүдэлөөндэ эдэбхитэйгээр хабаадана хубисхалша демократ Цыбыктаровай ажал ябуулгын бодото удха шанарые харуулһан материалнуудые оложо, нинтэлһэн байна.

1920 ондо С. Б. Цыбыктаров Халха-Монголой арадуудай Үргөөдэ болоhон 1-дүгээр хуралай делегат байһан гэжэ Хяагтын райгүйсэдкомой түрүүлэгшын орлогшо байһан Б. Н. Гендунов намда хөөрөө һэн. Доктор Цыбыктаров хуралда түрүүлэгшээр һуужа, «Монгол ороной Манжуурай эзэрхэг түримхэйшүүлэй дарлалта-һаа мултаржа, түсгаар тогтомжото байдал түйлаха талаар Монголой Эхэ ороншодой зорилгонууд» гэһэн гол элидхэл монгол хэлэн дээрэ хэһэн байгаа.

С. Б. Цыбыктаров 1877 оной мартын 14-дэ Забайкалиин областиин Сэлэнгын округой Ехэ-Нугын Хяяа-Харас гэһэн һууринда хасаг бүлэдэ түрэһэн намтартай, Гурбан үе Цыбыктаровууд: элинсэг эсэгэ Цыбыктар, үбгэн эсэгэ Дыршиг, Санжимитабай эсэгэ — Будажап сотнигууд байһан юм. Саг сагтаа тэдэнэр Россин хэһэн дайнуудта хабааданасажа, олон шагналнуудта хүртэһэн ёнотой эсэгэ ороншод байһан алдартай, Юншэб-сонгоол угай шадалтай бүлэ һэн.

Забайкалиин хасаг сэрэгтэ олон жэл алба хэһэн абань — Будажап Цыбыктаров «Дыршээ сотнин» гэһэн ара нэрэтэй бэлэй. Цырма эхэнь XVII зуун жэлдэ сонгоолнуудые мүнөөнэйнь нютагта дахуулжа ерэһэн Үхин тайшаагай хоёрдохи хүбүүн байһан Шара-Далайн угай һэн. Будажабтан табан хүбүүдтэй байгаа.

Аха хүбүүн Андирынь анхан Сонгоол дасанда хубараг ороhон аад, Богдын хүреэнэй Гандан хиидтэ, Түбэдэй һасада Бурханай ном үзэһэн, Энэдхэг, Непалай, Бирмын, Хитадай нангин шүтөөнэй газарнуудаар аяншалжа, мүргэл хэһэн намтартай. Нютагаа бүсаад Сонгоол дасанай шэрээтэ байгаа һэн ха.

Хоёрдохи хүбүүн Гомбожабынь Забайкалиин хасаг сэрэгэй Троицкосавскын 1-дэхи таһагта алба хэдэг подъесаул байһан юм. Дурбэдэхи хүбүүн Найдан 1929 ондо 52 наһатайдаа наһа

Аха хүбүүн Андирынь анхан Сонгоол дасанда хубараг ороhон аад, Богдын хүреэнэй Гандан хиидтэ, Түбэдэй һасада Бурханай ном үзэһэн, Энэдхэг, Непалай, Бирмын, Хитадай нангин шүтөөнэй газарнуудаар аяншалжа, мүргэл хэһэн намтартай. Нютагаа бүсаад Сонгоол дасанай шэрээтэ байгаа һэн ха.

Хоёрдохи хүбүүн Гомбожабынь Забайкалиин хасаг сэрэгэй Троицкосавскын 1-дэхи таһагта алба хэдэг подъесаул байһан юм. Дурбэдэхи хүбүүн Найдан 1929 ондо 52 наһатайдаа наһа

Гүйсэдхэхэ комитедэй түрүүлэгшээр доктор С. Б. Цыбыктаров һунгадаба. Түүлаанай үгэһэн захиргаар гүйсэдхэхэ комитет хүнүүдэй аюулгүйе хангахын, гүрим сахихын тула милиции эмхидхэбэ; хонжоо наймаа, эдеэ хоолой дутагдалай хүндэдэлые усадхахын тула эдеэ хоолой нөөсэ, тоо бүридхэлдэ абажа энэ нөөсэ-һөө ажалшадта хубаажа үгэбэ; хүдэлмэришэд, алба хаагшадай хүдэлмэрини эрхэ байдал һайкаруулха, 8 частай хүдэлмэриин үдэр тогтоохо, салин хүлһэ нэмээхэ тухай, долоон хоног соохи амаралтын үдэр, жэлэй тулбэрытэй амаралта тухай, ажалһаа сүлөөлэгдэгшэд болон тэдэнэй абадаг өөсөөнүүд тухай шидхэбэринүүдые абаба.

Политическэ шэнэ байгуулалтатай, эрхэтэдэй эрхэнүүд ба үйлганүүдтай танилсуулхын тула Үргөөдэ ажаһуудаг багшанар лекциинүүдые үншаһан байна. 1905—1907 онуудай революциин үедэ хэһээлтын экспедициннүүдтэ зарим офицернүүдэй хабааданга мүн хаанай сүүдээр хэһээгдэнэн революционно хүдэлөөндэ хабааданшадай амнисти тухай асуудалые гүйсэдхэхэ комитет элирүүлбэ.

1917 оной зун С. Б. Цыбыктаров амаралтада гараба. Түрэл Сэлэнгынгээ аймагта ерэмсээрээ политическэ тэмсэлдэ эдэбхитэйгээр оролсобо. 1917 оной июлиин эхээр тэрэ Галуута-Нуурай (Тамчын) дасанай дэргэдэ болоhон Сэлэнгэ-Троицкосавскын районой буряад хасагуудай хуралай түрүүлэгшын үлгэ дүүргэбэ. Энэ хурал дээрэ буряад хасаг сэрэгые дары усадхаха шиидхэбэри абтаһан байна. Энэ шиидхэбэриие Сэлэнгын аймагай эзигэмжэтэдэй хурал дэмжэжэ. Сэлэнгын аймагай хубисхалта комитедые һунгаба. Түрүүлэгшэнь доктор С. Б. Цыбыктаров болоhон байгаа. Энэ тушаалда Октябриин хубисхалые угтажа, 1917—1918 онуудта Сэлэнгын округто Советүүдэй засаг мандуулхын түлөө тэмсэ һэн.

1918 оной июнь соо хубисхалда харша эрьелтын Сибирьтэ болоhоной һүүлээр Цыбыктаров Үргөө хотодоо бүсажа, Россидахи Совет засагтай һаналаа нэгэдэгшэдэй нюуса комитедэй хүдэлмэриие һэргээбэ. Монголдохи ород колонистнуудые эмхидхэн нэгэдүүлхэ хэрэгтэй түс комитет шухала үүргэ дүүргэһэн юм. Буряадта Советүүдэй засаг һэргээхын түлөө тэмсэгшэдтэ туһа хүргэхэ тухай үряае хүнүүд халуунаар угтаба. Цыбыктаровай хүтэлбэри доро комитет бүү зэбсэг, һомо хэрэгсэл эльгээхэ ябадал эмхидхэһэн байна. Забайкалидахи Баруун фронтые тэрэ үедэ командалдаг байһан П. П. Смолин Үргөөгэй ород колонистнуудта хандаһан үряануудайнгаа аша үрэтэй байһан тухай бэшэһэн юм. Жэшээнь, Маймааченһаа зэбсэгжэмэл 26 эмээл моритон ерээ. Үргөөһөө 25 винтовко, 2500 патрон эльгээжэ, Үргөөгэй хубисхалша комитедһээ зэбсэгжэмэл 10 эмээл моритон үдэшэжэ ерээ.

ХАРШАН БАРОНОЙ ХАРА ҺАБАРТА

1920 ондо Үргөөдэ болоhон Халха-Монголой арадуудай 1-дүгээр Хуралда С. Цыбыктаровай тон эдэбхитэйгээр хабааданан тухай дээрэ бэшээ һэмди, Монголой хубисхалшад тэрээнһээ зүбшэл абадаг һэн. Тэрэ Монголдо Коминтернын гүйсэдкомой түлөөлэгшэ болоhон гэжэ байна. Болоо гэнэн зарим тэды тодорхой, бэшэ мэдээнүүд бии. Халха-Монгол дэрлэнай хэлэ, түлөө мэдэдэг туда Санжимитаб Цыбыктаров эгээлэй, ажалайдаатай үгээ ойлголгоно, ядадаггүй, зоной дунда тон хүндэтэй, сүүтай бэлэй.

Тэрээнтэй сүүтаа байһан хасаг Даша Цыденов 1932 ондо иигэжэ хоорох һэн: — «Би Ороноодо түрэгдэнби, 1918 ондо албанда татагдаад, сэрэгэй нэгэдэхи таһагай захиралтаар намайе денщигээр тэмилбэ. Цыбыктаров Үргөөдэ эзэтэй. Белбар гэжэ аша хүбүүнтээ байдаг һэн. 1921 онодо тэ ажалнаа ерэнэ. Үргөөдэ гаараа сэрэгүүд эзэдэ гэжэ нуулгаад Монголые тэрэ дотоо орохэжэ. Эхэ ороноо бусахые зүбшэбэ. Би Монголноо шууд гараба, гэжэ бусаа һэмбэ»

1921 оной эхээр Үргөөдэ эзэлэгдэ байһан барон Унгерн фон Штернбергэй Цыбыктаровай Монголдо, иланган эгээлэй монголшуудай, хитадуудай, ород колониистнуудэлмэришэд, алба хаагшадай дунда нэрэ солбойдоно мэдэжэ, тэрэниие өөр тэшэн татаха гэнэн һедэлгэ хэдэн захин гарганаһан байгаа. Тэд дэмы даа, юумэ бүтэбэгүй.

Шууд арсаһан хаюу абажа, доктор Цыбыктаровай хэлбэришэгүй хатуу байданиие ойлгоходоо, барон Унгерн сэрэгшэдые эльгээжэн байна. Тэдэнь һүүн байсадань сүмэрэн ерэжэ, нэгүүл хэзэ. өөрынь абаад ябаһан байна. Зэрлиг-хуу хайгаар тамалбанай. Нуудэ тэрэниие бүдэжэ алаһаһэн. Бээнь Үргөөгэй захадагуубан сүүдхэ хэбтэзэ, жэжэмынь хуяагдажа, хүдэолгдөө бэлэй.

С. Б. Цыбыктаровые хоороолгэ монгол олонитын дунда эрид бүрүшэгайнь байна Халха-Монголой ударидагша Богдо гэгээн Цыбыктаровые адаһан ябадалаар дураа гутаһаяа медүүлбэ.

Буудуулхын урда тээ доктор хасаг харуулшадта мүнгэ үгөөд, эхээ, намгаа, наһа хүсөөгүй дурбэн бэсэгдэдаа Троицкосавск эльгээһэн байна. Бэе мүүтай һаганиинь харгыдаа хосоолгэдэг. Үнэнэйнь үхибүүдыень Троицкосавскын эмнюдта үгөө. Докторой [illegible], медбрат Балбар Аюшеев бүлыень нютагтань абаһан юм. Дурбэн басагадайнь хүби заяан хүсэл мэдэгдэдэггүй.

Цыбыктаровые саазалагша бароной сэрэг тэрэл жолдоо Улаан Армиин болон Сүхэ-Баатар түрүүтэй Монголой хубисхалша отрядай нэгэдэмэл хүсэнүүдтэ бүтэ сохидоо һэн. Шуһан мүртэй Унгерн хубисхалта засагай шиидхэбэреэр бүүдүүлгдэһан байна.

Буряад эрдэмтэдэй Санжимитаб Цыбыктаровай, Раднажаб Бимбаевай ажал ябуулга түхай шэнэ баримта мадээнүүдые Шэтын, Новосибирскый, Томскый, Эрхүүгэй, Улаан-Удын, Улаан-Баатарай архивуудта бэдэржэ, буряад арадай гайхамшагта эдэ хүбүүд тухай ялгаа гэмэ баримтата зохёол, шэнжэлэлнүүдые бэшэхэ гэжэ хүлеэнэбди.

Б. ГАНЖУРОЗ,
дайнай ба ажалай ветеран.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: С. Б. Цыбыктаров һамгантаг

Багшын булан

ХҮГЖЭМ

Ц. ГАЛАНОВ.

(РАССКАЗАЙ УДХААР ВИКТОРИНА)

1. Һу хэмжэгшэ... һуниин болотор эндэ хүлеэхэ гэжэ сухалтай байба Батын Балма).

2. Балжама... бэедээ шаар, хам тэбэрижэ, гэшүр дээрэ буулгаба (би-гүйб Энэтнай юуи гэжэ нэрэтэй юм?

— ...(Рояль).

10.—Багаһаа хойшо һураһан һаа тон томо... боложо болохо байгаат (Хүгжэмшэн).

11.—Юун гэһэн зохидхон басаган бэ? Хэн гэжэ нэрэтэйбши?

— ...(Баярмаа).

12.—Басагантнай хүгжэмэй нэгэшье ...зуб шагнажа, ойлгожо шадахагүй байнал даа. (Такт).

13.—Харыт, эжы. Би энэ танай... ехэ болгооб. (Фото).

14.—Хуушан фотоһоотнай бүүлгааб. ...Нэгэ бага ондоо болошоо. (Баабай).

15. ...Мүнөө Баярмаагаа хараа һаа, яатараа балрлаха гээшэ һэм. (Дугар).

Ажаглалта. Точкоонуудай орондо таараха үгэнүүдые үншажа тааха.

ойлгохогүй... гэжэ бна ха юм. (Шэхэн).

8. Сонхоор... ниидэн гараад, модод дахин шүүншаба хэбэртэй. (Хүгжэм).

9.—Би наадажа шадагүйб Энэтнай юуи гэжэ нэрэтэй юм?

— ...(Рояль).

10.—Багаһаа хойшо һураһан һаа тон томо... боложо болохо байгаат (Хүгжэмшэн).

11.—Юун гэһэн зохидхон басаган бэ? Хэн гэжэ нэрэтэйбши?

— ...(Баярмаа).

12.—Басагантнай хүгжэмэй нэгэшье ...зуб шагнажа, ойлгожо шадахагүй байнал даа. (Такт).

13.—Харыт, эжы. Би энэ танай... ехэ болгооб. (Фото).

14.—Хуушан фотоһоотнай бүүлгааб. ...Нэгэ бага ондоо болошоо. (Баабай).

15. ...Мүнөө Баярмаагаа хараа һаа, яатараа балрлаха гээшэ һэм. (Дугар).

Ажаглалта. Точкоонуудай орондо таараха үгэнүүдые үншажа тааха.

— Байха даа. Хүгжэм

Буряадай этнографи, арадай педагогико

ХЭШЭЭЛЭЙ ТЕМЭ: ШУЛУУГААР ШАГАЛЗАЛГА. ХЭШЭЭЛЭЙ ЗОРИЛГО: ҮХИБҮҮДЫЕ ШУЛУУГААР ЯАГААД ШАГАЛЗАЖА НААДАХАБ ГЭЖЭ ҺУРГАЛГА, НААДАНАЙ ДҮРИМҮҮДТЭЙ ТАҢИЛСУУЛГА.

I. Урда хэшээлнүүдтэ мэдэхэ болоhон «Гэрэтэхи зугаа нааданууд» гэһэн бүлэгһөө «Шагай наадан» гэжэ темээр дабтажа, хэр ээргэ наадажа һураһанаа харуулалга.

1. «Шагай наадан» тухай (дабталга).

— Хониг хэды шагайтай байдаг бэ?

— Тэдэнь али хүлдэнь байдаг бэ?

— Хониной шагайнууд ямар нэрэтэй, дүрсэнүүдтэй байдаг бэ?

— **Шагайгаар хайшан гэжэ наададаг бэ? (Ямар нэрэтэй нааданууд бии?)**

2. Шагайгаар наадануудые харуулалга.

— «Хонхо Сүхэ түүлгэ» (хоёр басагад).

— «Мори урилдаалга» (хоёр басагад).

— «Нянгалалга» (хоёр хүбүүд).

— «Дүрбэн бэрхэ» (дүрбэн хүбүүд).

Ажаглалта. Наада эхилхэһээ урда һурагшадай нэгэ наадануй дүрим хөөрэжэ үгэхэ.

11. Шэнэ темэ («Шулуугаар шагалзалга»).

1). Оролго. Жэжэхэн шулуугаар наададуудай янзанууд: шагалзалга, таалсалга.

2). «Шулуугаар шагалзалга».

— Наадануй гурим хэлэжэ үгэлгэ, нэбтэртэнь бэшүүлгэ: «номон», «морин» гэһэн ойлгосонууд.

— Багшэ нэгэ һурагшада жэжэхэн шулуунуудые барюулжа, классай үхибүүдтэ хайшан гээд наадахые харуулха, нааданай элдэб «нюусануудые» ойлгуулжа үгэхэ.

— Хоёр һурагша бүсалтаа наадажа харуулха, мүн бэшэ хүүгэд энэ үедэ өөнэд хоорондоо байн

Түрэл нютагаймнай түүхэһээ

СОЁЛОЙ, ЭРДЭМЭЙ ГУЛАМТА

Агаар ябаһан айлшад округой хизаар нютагаа шэнжэлдэг музей хүрэнгүй бусадаггүй шахуу юм. Энэ дэлхэйн түбиин зүг бүриин түлөөлэгшэд эндэ ороһон гэхэдэ, ехэ алдуу болохогүй аабза. Тус музей 30 гаран жэл соо нилээн ехэ юумэ суглуулаа, айхабтар олон бэшэг тамганууудые оложо хадагалаа.

Мүнөө үедэ 6000 гаран экспонадууд бүридхэлдэ абтанхай. Зариманиинь ехэ хоморой, ондоо тээ үзэгдөө, дуулдаагүй зүйлнүүд байха. Эндэ орожо танилсаһан хүн Ага найман эсэгэ буряадуудай урдын болон мүнөөнэй ажабайдал, түүхэ домогуудболон ёһо гуримууд тухайнь мэдэсэтэй болоод ошоно ёһотой. Гэхэтэй хамта Агын округой байгаали, мал адууһан болон ан гүрөөл, ургаса ногоон тухай, тусхай амяараа байшан соо орожо, танилсана.

Нютагайнгаа хэмжээгээр энэ музей хадаа эрдэм ухаанай ехэ гуламта гэжэ тоологдохо ёһоороо тоологдоно.

Анхан тогтоогдоходоо, энэ музей ехэ эшэ үндэһэтэйгөөр эхилһэн юм. Арад түмэнэйнгөө түүхэ һайн мэдахэ, элдэб хомор болоһон үнэтэй сэнтэй хэрэгсэл зөөри болон бэшэг дансануудые хадаглаһан эрдэмтэй, нютагайнгаа нэрэ хүндые үргэхын тула аргагүй ехэ оролдоотой хүнүүд энэ хэрэгэй эхиндэнь байһан байна.

Түрүүшынь эрдэмэй бүлэгтэ тэрэ үедэ соёлой захиргаанай дарга байһан Ж. Д. Доржиев, уран зохёолшо Ж. Б. Балданжабон, хизаар ороноо шэнжэлэгшэд — багшанар Д. Найданов, Т. Жалсарайн, агроном Ц. Жамсарано, ветерануд — эрдэмтэй зон Ч. Дагбаин, Г. Санжимитупов, Б. Даржаин болон бусадые тоололтой.

Эгээл түрүүшын директорэр Жамьян Балданжабон томилогдоо һэн. Тэрэ зондо нинисэтэй, зулгы зохид, эмхидхэхэ, ударидахадаа бэрхэ хүн байжа, эд хэрэгсэлнүүдые суглуулжа, байра байдалыень зохёохын тула ехэ оролдолго гаргаһан байна.

Түрүүшээр үеынгөө хэмээр барагтай тоотой гэрэй хахадые музейн эзэлээд байтарнь, һургуулиин байшаниие сүлөөлөөд, округой нөёд музейдэ үгэһэн байгаа. Тиигэжэ амяараа, Ага һууринай тэг дунда байратай олоно тайлбарилаад, хүн түрэлтэнэй түүхэдэ тусхай нэмэлтэ оруулһан байдаг. Жэшээнь, Будалан уулын урдахана Ононой хойто эрьедэ малталга хээд, урда сагай зоной бууса байдал олоһон юм. Тэрэниень «Бурхатын соёл» гэжэ эрдэмгэд нэрлэнхэй.

Округой дэбисхэр дээрэһээ олдоһон хоморой зүйлнүүд ороной ехэ музейнүүдтэ хадагалаатай, тэрэ тоодо Улаан-Удэдэ, Новосибирскдэ, Санкт-Петербургда болон бусад газарнуудта эльгээгдэнхэй байха.

Мүн тэрэшэлэн мүнөөнэй байдалаар олохон шэнжэлгэ, бэдэрэлгэнүүд ябуулагдаһан, үсөөн бэшэ эрдэмтэд эндэхи материалнуудаар Эрдэмэй кандидадай болон докторой диссертацинуудые бэшэһэн байна.

Музейн хүдэлмэрилэгшэдэй эдэбхи үүсхэлээр эрдэмэй хуралдаанууд үнгэргэгдэнэ, олон тоотэ зохёол-бэшэлгэнүүд газетэ болон журналнуудай, ном дэбтэрнүүдэй нюурнуудта хэблэгдэжэл байнхай.

Округой музейн туһаламжаар хүдөө һууринуудаар арба гаран арадай музейнүүд нээгдэнхэй. Тэдэ яһала баян экспонадуудтай, зоноо һонирхуулжал байдаг.

Мүнөө угсаата арад түмэнэйнгөө түүхэ домогуудые, ёһо заншалнуудые һэргээжэ байһан сагта округой музей соо олон тоото хэмжээ ябуулганууд эмхидхэгдэдэг болонхой. Дасан хиидүүдтэй хамта үргэл мүргэлэй удха шанар зүбөөр тайлбарилхые оролдоно.

Энэ талаар экскурсантнууд олон болоо. Шэтэ, Агшоо, Саһаша болон бусад газарнуудһаашье суглаһан айлшад зорюута ерээд ошоно. Залуу зон олоор ерэнэ, һургуулиин шабинартай тусхай хэшээлнүүд үнгэргэгдэнэ. Соёлой ба һуралсал-гэгээрэлэй хүдэлмэрилэгшэдэй семинар, курсануд музейн хабаадалгагүйгөөр үнгэрнэгүй.

Агуу Илалтын 50 жэлэй ойн гайхамшагта һайндэртэ бэлэдхэл музейдэ һайнаар ябуулагдана.

Энээндэ хабаатай залуудай зөөри хэрэгсэлнүүд шэнжэлэгдэ, шэнэ экспонадуудаар нэмээгдэ, нютагайхидай энэ хэрэгтэ оруулһан хубита нэмэри тодорхойлогдоо. «Нэгэшье хүн мартагдаха ёһогүй» гэһэн үриа доро музейнхид ажаллажа гараа.

Соёл гэгээрэл дэлгэрүүлхэ хэрэгтэ энэ музейн хубитые үндэрөөр сэгнээд, директор Ж. Д. Доржиев һаяшаг Хани Барисаанай орденоор шагнагдаа.

Эндэ эбтэй, ажалдаа хагалтай, эрдэм бэлэдхэлээр түгэс зон хүдэлнэ. Тэдэнэй тоодо Д. Бадажанова, Б. Гомбожапова, Ц. Балдарова, Ц. Бадмацыренова, Ц. Гончикжапова гэгшэд олон жэлэй хугасаа соо ажаллажа, дүршэл шадабари ехэтэй болонхой.

Эдэнэй олон тоото һайн дуранай туһамаршалыень алишье талаһаа хамһалсажа, ажал хэрэгыень гүнзэгрүүлнэ, түгэс удхатай болгоно.

Үнэндөө хадаа музей тухай ехэ юумэн бэшэгдэдэг, хэлэгдэншьегүй байхаяа һанагладаг. Тэд зоной холо, ойроһоо эгээл түрүүн ороодог газарынь. Агын музей юм. Тэдэниие эндэ зохидоор уттажа шададаг болонхой даа. Иигэжэл орон нютагайнгаа нэрэ хүндые үргэлсэнэ ха юм, музейнхид.

Ц. ГОНГОРОВ,
манай кэрр.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: музей соо.

Агуу Илалтын 50 жэл

НЮТАГТАА ҮЛЭГШЭДЭЙ БААТАРШАЛГА

Һүртэ ехэ баатаршалга, хүсэл эрмэлзэл, сухаришагүй зориг совет арад гансал дайнда бэшэ, мүн дайнай ара талада— таряалан болон мал ажал дээрэ гаргаһан гээшэ. Сэрэгшэдэй эхэ эсэгэнэр, дүүнэр, хүбүүд басагадынь эдэ бэрхэшэлнүүдые дабан, цех болон шахгануудта, таряалан болон фермэнүүд дээрэ Агуу Илалтын эшэ үндэһые бэлдэһэн алдартай.

Республикадамнай ямаршье даабариин үгтэхэдэ, хүн зон тэрэниие бэелүүлжэ шададаг, даабаринуудаа 2—3 дахин үлүүлэн дүүргэдэг һэн. Буряад орон дотор фронт шадарай бригадануудай болон хоёр зуутанай үүсхэлтэ хүдэлөөн, мүн «Бухы юумэсэ—фронтдо, бухы юумэсэ — илалтада» гэһэн үриа доро социалис мүрысөөн үргэнөөр дэлгэрбэ.

Тиихэдэ сэрэгэй техникэ болон буу зэбсэг бүтээхэ, Улаан Арминд жасада мүнгэ зөөри суглуулан оруулха талаар хүдэлөөн республика доторнай айхабтар үргэнөөр дэлгэрээ бэлэй. Энэ жасада ажалшад өөһэдынгөө хубиин неосэнөө, салин хүлһэнөө, урьһаламжын облигацинуудые, субботниггуд болон воскреснигүүдтэ олоһон зөөриеэ үгэһэн, оруулһан байна.

Дайнай бухы жэлнүүдтэ Илалтын жасада 100 миллион шахуу түхэриг Бурядаамнай ажалшад суглуулан дамжуулаа. Хубиин зөөреэр «Социалис Бурят-Монгол» гэһэн самолёдуудай эскадрили, бүхэли колонно танкнууд бүтээгдэһэн байна. Тиихэдэ республикын комсомолецуудай үүсхэлээр «Бурят-Монголой залуу колхозник» гэжэ танкова колонно болон дайшалхы самолёдуудай эскадрили байгуулхын тула мүнгэн зөөри суглуулагдаа бэлэй.

Дайнай үедэ сэрэгшэдтэ бэлэг эльгээхэ гэһэн үүсхэл үргэн ниитэ арад зоной арюун һайхан заншал болобо. Республикымнай ажалшад дайлалдажа ябаһан сэрэгшэдтээ дулаан хубсаһа хунар суглуулаа һэн. Арһан дэгэлнүүд, самса, үмдэн, дулаан бээлэй г. м. хубсаһанууд хэдэн эшелон эльгээгдээ. Энэ патриотическа хүдэлөөндэ хабаадаагүй гэр бүлэ үгы байгаа.

Фронтдо бүгэдэ арадай хүргэнэн аша туһа, сэрэгшэдтэ үзүүлһэн анхарал оролдолго Арминд хүсэ шадалые арьбадхан нэмээгээ.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуусхэ дайнай эхилхэдэ, Аргата нютагаймнай бүһэтэйшүүл, Эхэ оронойнгоо бусад хүнүүдтэл адли, дайнда мордоо һэн. Энэ шүһата дайнда аяар 500-гаад хүн хабаадаа юм. Тэдэнэй 154 сэрэгшэ амиды мэндэ бусажа ерээд, хамсыгаа шамажа, ажахыгаа һэргээн бодхоолсоо.

Энэ хатуу шэрүүн сагай тохёолдоод байхада, нютагтаа үлэһэн үбгэд, хүгшэд, үхибүүд бүлтадаа ажабайдалаа дайнай байдалтай зохилдуулан ажаллажа ороо һэн. «Бидэ, колхозорхид, эсэхэ сусахые мэдэнгүй, ажалай ёһотой баатаршалга харуулжа, фронтые талхаар, тоһоор, мяхаар хангаха ябадалда ехэ юумэ хэһэн байнабди», — гэжэ Сэсэг Цыреновна Шотхоева үхибүүдтэй уулзалга дээрэ хэлэһэн байна. —«Хүн бүхэн шадал зэргээрээ ажаллажа, харатан дайсаниие Үзэн ядан, залиршагүй Илалтын эрмэлзэлээр зоригжон ябаа»,—гэжэ ажалай ветеран хөөрөө һэн

Удаан хүлсэгдэһэн бэшэгынь али нэгэндэ үйдхар гашуудал гү, али элүүр энхэ ябаһанай мэдүүлгэ асарагша һэн. «Үдэшэ орой, һүлэмхи дэнгэй дэргэдэ үмдэхэ хубсаһаяа, үхибүүдэйнгээ хахархайе хадхахаш. Варуун фронтһоо ямар мэдээнүүд ерэгшэ ааб гэжэ ходол һанаата боложо ябахаш. Дайнай газарнуудта баатарлиг габьяагай үльгэр жэшээ харуулһан сэрэгшэдээрээ ходоодоо омогорхогшо бэлэйбди. Тэдэнэй баатаршалга маниие олон юумэндэ уялгалдаг һэн: Эхэ оронлоо үшөө хүсэтэйгөөр дурлаха, шадахысаа хүдэлхэ, фронтдэ туһалха. Иимэ патриотическа мэдэрэлээр хүн бүхэн ээлэлдэнхэй ябаа. Өөрынгөө арюун һайхан үүргые— Эхэ орондоо али болохоор туһалха, Илалтые ойртуулха, харатан дайсаниие намнаха гэһэн зоригто бэелүүлхэ гэжэ ябаа», — гээд, ажалай ветеран Цыгнима Ичигеевна Цыденова сэдьхэлээ долгисон үхибүүдтэ хөөрөө һэн, Имагтал нимэл хүнүүд Илалтые ойртуулаа бшуу. Тэдэнэй үнэн сэхэ ажал, зориг, этигэл найдал Илалтын эшэ үндэһэн болоно бэшэ гү? Нимэ хүнүүд манай нютагта олон даа.

1418 үдэр, һүни үргэлжэлһэн дайн дүүрэжэ, баһашье ехэ баяр ерээ бэлэй. Эхэ оронойнгоо түлөө баатараар наһа барагшадай нарые мүнхэлһэн хүшөө тосхоноймнай түбтэ табларай. Тэдэнэй нэрэнүүд «Дурасхаалай дэбтэртэ» оронхой.

Он жэлнүүд ходорон үнгэрнэ. Үндэр наһатай боложо, дайнда абтаһан, шархаһаашье боложо, дайнай ветеранууд наһа дүүрэнэ. Арад зондоо эрхэ сүлөө, зол жаргал асараһан ветеранууд маная зүрхэндэ мартагдахагүй, залуу үеэндэ хододоо үльгэр жэшээ болохол даа.

Нютагтаа мэндэ ажаһуужа байһан ветерануудная: Хобраков Бадма Сангадиевич, Коневин Евдоким Павлович, Монголов Пурбо Хобракович, Раднаев Буда Обхорович, Цыденов Намдак Ичигеевич, Бадмаев Балсан Очировичүбсүүгээрээ дүүрэн орден, медальнуудаа зүүнхэй. Илалтынгаа 50 жэлэй ойн баярта жагсаха ёһоороо жагсаал даа.

С. СОДНОМОВА.
Аргата тосхон.

Уншаа, дуулаа

Һэн гүт?

ҮХИБҮҮД РОМАНААР ҺОНИРХОНО

— Үхибүүдые хэды наһанһаань уншажа һургахаб? Н. СЕРОВА.
(Хабаровск).

«Труд» газетэ харюу үгэнэ. Үхибүүн бүхэнэй өөрынь онсо шэнжэнээ болохо ёһотой. Тэрээнпээ гадна үхибүүнэй өөрынь хүсэл ороллолгоноо баһал дулдыдаха байна. Жэшээ болгон хэлэхэл, Санкт-Петербургһаа Тарас Черниенко жэлтэй байхадаа, уншаха дуратай болоо һэн. Түрэлэн удэртөө тэрэ элдэб үнгэнүүдээр гоёогдолон үзэглэл бэлэг абаад, һара үнгэрһэн хойно бухы үзэгүүдыень мэдэхэ болоо, үшөө нэгэ һара болохоодо, үе-үеэрнь таһалжа уншажа захалаа. Үдэр ошохо бүри үлам һайнаар уншадаг болоһыень харалан хүнүүд манда батадхажа хэлээ һэн.

Үшөө нэгэ һонин үхибүүнтэй танилсуулая. Саша Дворак хоёртой байхадаа, бухы үзэгүүдые мэдэхэ болоо. Тэрээнпээ хойшо зүргаа һарын үнгэрхэдэ, тэрэ уншажа, ухаандаа сээжээр нэмэжэ, хороожо шадаха болоһон байна. Һургуулида хоёр жэлэй хугасаа соо ябахадаа тэрэ зүргаадахи классай программа шудалаа.

Москвич Савелий Косенко хоёр наһатайдаа уншажа һураа. Тэрэ долоотойдоо компьютер дээрэ программануудые зохёожо һураа, табадахи классай экзамен экстернээр тушаагаа. 1991 ондо Савелий арбан нэгэтэй ябахадаа, Бауманай нэрэмжэтэ Москвагай үндэсэн техническэ университедэй студентээр абтаһан байна.

«Труд» газстэнээ абтаба.

Хүндэтэ уншагшад, нёдондо бидэ зуһаланда хэды багта, жэлэй ямар сагта хүдэлмэри хэгдэжэ эхилхэ ёһотойб гэһэн зүбшэл заабаринуудые һара һараар үтөө һэмди. Юуб гэхэдэ, саад болон огород дээрэхи хүдэлмэрине ёһотоор эрхилхэ болоо һаа, энэмнай түхэреэн жэлэй ажал ха юм даа. Харин мүнөө бидэ манай нютагай эрэ байдалда тон туһатай гэжэ һанаһан зүбшэлнүүдые үгэдэг байхаар найдуулнабди.

ХАРТААБХА ТУХАЙ

МҮНӨӨ хартааоха һуулгаха хүдэлмэри түлэг дундаа ябажа байна. Хартаабхын үрэнэн газарай хүрьһэнэй 16—22 градус дулаан болоходо, һайнаар ургажа эхилдэг гээд мэдэнэбди.

Хэрбээ хартаабха таридаг газар дээрээ намартаа шэбхэ (арбан дүрбэлжэн метрэй 30—40 кг) болон модоной үнэнэ (1—1,5 хүнэг) оруулһан байгаа һаатнай, ургасатнай һайн байха.

Һуулгаһан хартаабхынгаа 10 сантиметр үндэр болоходо, түрүүшынхээ обоолхо ёһотойт. Бүхэли зунай үе соо дүн хамта 2—3 дахин обоолдохо ёһотой юм.

Хартаабха үһалхада һайн ааб даа, тиихэдээ нэгэ ургамалай 2 литр гэһэн хараа баримталдаг гүрим байха. Тобшохоноор хэлэхэдэ, хартаабхын харуулһантай холбоотой хүдэлмэри сэсэглэхэ-һээнь урид дүүрэхэ эзргэтэй.

Хартаабхада эгээл хоротой юумэн гэхэдэ, фитофтороз гэжэ үбшэн юм. Энэ үбшэн гол түлэб байгаалиин эрхэ байдалһаа дулдыдадаг. Эндэ ямар хэмжээ абажа болохоб гэхэдэ, 3—5 процентын (10 литр үһанда 300 г) меднэ купорос болон 1 процентнэ дабһатай үһа, 10 процентын мочевинэ (10 литр үһанда 1 кг мочевинэ) гэхэ мэтые сасаргажа болохо.

Эдеэшэһэн хартаабхын гүтахагүйн тулада хартаабхаяа түүжэ абахаһаа 7—8 хоног урид эшыень сабшажа болохо. Энэ ямар удхатайб гэхэдэ, үбшэнэйнь дэлгэрсэ удаарна, хартаабхын хальһан зузаарна, газарай хүрьһэншье хатантана. Харин сабшаһан эшэнүүдээ участорһаа холо абаашажа галдаха гү, али булаха шухала.

ОГОРОД ДЭЭРЭХИ БЭШЭШЬЕ УРГАМАЛНУУД ТУХАЙ

МОРХООБ. Яаруу гэхэ гү, али бэрхэ эзэд жэжэ божо тарималнуудаа, тэрэ тоодо морхооб таряад байна. Тиигэбэшье сагай улариладай хүйтэн зарим газарта үһанай үшөө үгтөөдүй дээрэнээ мүнөө морхооб тарилга түлэг дундаа ябажа байна. Тиигэбэшье морхоообой үрэнэнэй аяар 18—20 градус дулаанда 10—15 хоножо бүлтайдаг хадань яраһанинь дээрэ ааб даа.

Бүлтайһан морхооб 3—4 градус хүйтэндэ яахашье, гү, юм. Хэтэрмэ шиигт нойтондо, ехэ халуунда тэрэ дурагүй.

Морхоообой бүлтайһаар 4—5 набшаһатай болоһон хойно үлүүсэ үдхэрһыень түрүүшынхиеэ түүжэ хаядаг юм.

Морхооб тарибал, заабол саг соонь үһалха, газарыень һэрхилгэхэ, зуруудууд хоорондынь үбһэ түүхэ шухала. Харин газарынь мүү гэжэ һанабал, үхэрэй шабааһатай гү, али шубуунай аргалтай үһаар үһалха юм.

Морхоообой хурганай шэнээн бүдүүн болоод байхада дабтахат.

Морхооб наранда дуратай, тиимэһээ тэрэниие паратай газарта тариха шухала. Һүүдэрлиг газарта морхооб үтаашаа ургадаг, амта шэмтэгүй байдаг. Удхэрһэн морхоообые шэнгэрүүлээгүй һаа, мүн лэ жэжэ байдаг юм.

Намар орой, хюруугай үнахаһаа урид морхоообой үрэнэ тарибал, эртын морхооб эдижэ болохо байна. Эртын морхоообой газар нэмэри, үрэжэл һайнтай газарта шэлэгдэбэл дээрэ.

Хэрбээ хабартаа муугаар бүлтайбалнь, органическа болон минеральна тэжээл оруулха хэрэгтэй. Минеральна тэжээлнээ аммиачна селитрэ (1 литр үһанда 30—40 г), суперфосфат болон хлористо кали (1 хүнэг үһанда 30 г) хэрэглэхэ шухала.

Морхооб сентябрь-октябрь соо хуряагдадаг юм.

ҮГЭРСЭ. Энэ ургамалай һайнаар ургажа эхилхын тулада 15 градусчаа бага бэшэ дулаан шухала. Хэрбээ 8 градус байгаа һаань, үбшэлхэеэ һанадаг, үшөө доошоо болоо һаань, үхэжэ болохо. Үгэрсын эгээл зохид температура 25—30 градус. Хэрбээ 30-һаа халуун болохо болоо һаань эрэ сэсэгүүдынь олон боложо, ургаса бүхыдөө бага болодог.

Үгэрсэ газарайшье, агаарайшье шиигтэй байхада дуратай.

Үгэрсэ тариха газар ябажа бэлдэхэб? Нэгэ дүрбэлжэн метр газарай 10 килограмм шэбхэ хэрэгтэй гээд багсаан онсолхо шухала. Һүниндөө 8—10, үдэртөө 15—20 градус дулаан болоходо, үгэрсэ таригдаха эзргэтэй.

Үрэнэ бэлдэхэ тухай. Нэгэ литр үһанда 5 грамм содо хэһэн бүлеэн үһан соо тариха гэһэн үрэнэеэ хэгэд, нэгэ сүүдхэ байлгаха. Тиигэхэдэ үрэнэн түргэн гараһа, ургасань һайн байха жэшээтэй юм. Үрэнэеэ 4—6 сантиметр үнэгэлдэ таридаг. Сүүдхын үнгэрнэн хойно шиигтэй бүд соо орёогоод байхада, үрэнэн ургажа эхилхэ. Тиихэлээрнь газарта тарижа болохо.

Үһалха тухай. Хэрбээ шиигт нойтоор бага, хуурайшаг зунай болобол, 4—5 хоноод бүлеэн үһаар үһалха хэрэгтэй. Халуун үдэр үһа сэсэрүүлжэ үһалха.

Зунай түрша соо шабааһанай шүүһээр гү, али шубуунай шэнгэрүүлэгдэнэ аргалаар 2—3 дахин тэжээл үгэбэл һайн байха. Нэгэ литр нимэ тэжээлээ дурбэн үргамалда оруулхат. Бороогой һүүлээр гү, али юрэ үһалһанай һүүлээр бог үбһыень түүхэ, газарыень зөөлэрүүлхэ шухала. Нихэдэ кислородно тэжээл хэгдэнэ гээшэ.

Үгэрсэ гээшые 2—3 хоноод лэ түүдэг за юм даа. Харин «Муромский-36» гэһэн сортын үгэрсэ үдэр бүхэндэ түүгдэхэ эзргэтэй.

* * *

Дээрэ хартаабха тухай хэлэхэдээ, фитофтороз гэжэ үбшэ дүрдаа һэмди. Тэрээн тухай эндэ нэгэ бага дэлгэрэнгыгээр хэлэе. Энэ үбшэнгөөр гол түлэб томат болон хартаабха үдэдэг. Эгээл түрүүн хартаабхаяа эхилдэг. Тэрээнэй намаа, эшэ дээгүүр хурин үнгэгэй толбонууд бии болодог. Тиигэһээр байтараа, помидорнуудта орожо эхилдэг.

Ямар хэмжээ абахаб? Нэгэдэхеэр, помидор хартаабха хоёрые зэргэлүүлжэ тарижа болохогүй. Хоёрдохёор, хартаабхын бүлтайжа байхада, зэдэй хлорокись гэдэгые (10 литр үһанда 40 г) сэсэрхэдэ һайн.

(Редакциин олонитын хүдэлмэрин ба мэдээсэлэй таһаг бэлдэбэ).

Хайрата хүбүүн, хурьгэн, эсэгэ

АЮРЖАНАЕВ
Николай Марковичай

наһа бараһан ушараар түрэлхидынь, дутынь хүнүүд шаналал гашуудалаа мэдүүлнэ.

Июнийн 1-дэ 11 сагһаа Хэжэнгэ тосхоной Гагаринай нэрэмжэтэ үйлсын 8-дахи гэрэй 6-дахи байраһаа хүдөөлүүлэгдэхэ.

БҮХЭ БАРИЛДААГААР МҮРЫСӨӨН БОЛОБО

Могойтын районой Сагаан-Уула нютагта майн һайндэрнүүдэй урдахана бүхэ барилдаагаар һургуулиин шабинарай ехэ обтой мүрысөөн болобо. «Мотом» гэжэ буряадай элитэ фирмын шагнал абахын түлөө ёһотой шанга тэмсэл болоо.

Сагаан Уулын дунда һургуули дүүргэһэн Банр Франклинович Тушемилов Буряад орондо олзын хэрэг шадамараар эрхилэгшэдэй нэгэн «Мотом» фирмын вице-президент тушаалтай хүн. «Сагаан Уула» гэжэ акционернэ бүлгэмэй директор Ц. Б. Багдаев, Могойтын ДЮСШ-гай директор Б. Б. Доржинимаев, Сагаан Уулын ДЮСШ-гай тренер Б. Содбоев болон бусад Б. Ф. Тушемиловэй хүтэлэлгөөр энэ мүрысөө эмхидхэбэ.

Мүрысөөндэ илагшадые шагнахын тулада «Мотом» фирмэ 30 миллион мүнгэ һомолһон байна. Округто үнгэргэдэһэн мүрысөөндэ эды шэнээн мүнгэн хэдыдэшье һомологдоогүй юм. Могойтын, Агын районуудай 150 эдир бүхэшэд Сагаан Уулын мүрысөөндэ хабаадаба. Шэгнүүрэй талаар 12 категорёор 5-дахиһаа 11-дэхи классай шабинар туласалдаба. Категори бүхэндөө илагшад 500—500 мянган түхэригэй шан, хоёрдохи һүурида гарагшад 200—200 хи-һуурида гарагшад — мянган түхэригэй, гурбадаа 150—150 мянган түхэригэй шан абаһан байна. Барилдаанда илагшадай шагналда хамта дээрэнь «Мотом» фирмэ 12 миллион түхэриг һомолоо.

Тусхайта шангууд туһай хэлэхэ болоо һаа, тренер Валерий Содбоев «Сони» гэжэ магнитофоноор, эрхим бүхэшэд Т. Очиров (Хүнхэрэй), В. Пильчиков (Улаан-Удэ) гэгшэд хоёр кассетэтэй «Шарп», «Сони» гэжэ магнитофонуудаар урмашуулагдаба. Зугаалайн ДСШ-е дүүргэһэн «Мотом» фирмэдэ хүдэлдэг, спортын мастер Т. Жаргалов Сагаан Уулын бүхэшэн Б. Ангархаевые өөрынгөө зүгһөө хоёр кассетэтэй магнитофоноор шагнаба. Б. Ф. Тушемиловтэй суг һураһан зон хамтараад, Хара Шэбэрэй эдир барилдаашан Д. Дылыковтэ хоёр хони 300 мянган түхэригтэйгөөр үгэбэ.

Бүхэ барилдаанда амжалта туйлаһанайнь тулөө Сагаан Уулаһаа Б. Жалсановые, Хара Шэбэрһээ Б. Хамагановые Могойтын ДЮСШ-гай директор Б. Доржинимаев өөрынгөө зүгһөө шан үгэжэ урмашуулба. Чемпионуудайнгаа тоогоор Сагаан Уулын барилдаашад булаанһаа үлүү үрэ дүн туйлаһанайнгаа түлөө «Мотом» фирмэ дэлхэйдэ суурхаһан «Рибок» гэжэ фирмын спортивна табан костюмаар шагнаба.

«Мотом» фирмын вице-президент Б. Ф. Тушемилов, «Лада—Сервис—Мотом» гэдэгэй директор М. К. Тушемилов гэгшэд болон бусад энэ мүрысөөндэ ерэһэн байна гэжэ һүүлдэ хэлэе. Мүрысөөнэй үедэ Б. Ф. Тушемилов Агын эдир барилдаашадые амаршалха зуураа инмэ турнирые заншалта болохо гэжэ онсо тэмдэглэбэ. Эндэхи эдир бүхэшэл бүхы эди шэдиеэ, мэргэн бэрхэеэ шадалаараа харуулба. Хоёр удэрэй туршада эндэхи Соёлой ордон үнэхөөрөө ехэ һайндэрэй шэнжэтэй болоод байба.

«Мотом» фирмэ энээгээрээ хизаарлахагүй юм ха. Хүүгэдэй саадай хүүгэдтэ Германиһаа нааданхайнуудые эльгээхэ, Сагаан Уулын дунда һургуули дүүргэһэн нэгэ шабине Улаан-Удын ямаршье дээдэ һургуулида һургахаа байһанаа Б. Ф. Тушемилов мэдүүлбэ.

Энэ ехэ турнирай түгэсхэлдэ ехэшүүлэй барилдаан баһа болобо. «Сагаан Уула» АО-гой шофер Цыренжап Рыгзынов хамагые илажа, тон үнэтэй шан—«Супер Сони-Тринетрон» гэжэ 6 миллион 250 мянган түхэригэй Японой телевизор абаба. Энэ шангай түлөө 20 бүхэшүүл туласалдаа.

Иимэ ехэ шангуудтай ёһото мүрысөөн түрүүшынхээ эмхидхэгдээ гэжэ онсо тэмдэглэлтэй. Агын бүхэ барилдаашадай мэргэжэлые улам һайжаруулха хэрэгтэй гэжэ «Мотом» фирмын вице-президентын хэлээшэнь тон һайшаалтай.

Н. СЕРГЕЕВ.